

ERDÉLYI MÚZEUM

XII. kötet.

1895.

VIII. füzet.

Az arányos képviseleti rendszer.

(Első közlemény.)

Néhány hóval ezelőtt e folyóirat hasábjain a jelenlegi választási rendszer azon hátrányait taglaltuk, melyek onnan erednek, hogy minden egyes kerületben az egész kerület választási joga fölött a többség dönt. Kimutattuk e rendszer számtani fonákságait, melyek szerint maga a többség, a melynek részére a győzelem van biztosítva, ép úgy martalékaúl eshetik a véletlenségek szeszélyének, mint a hogy minden helybeli kisebbség teljesen ki van zárva a képviselőküldésből. Kimutattuk végül e czéltalan tusa káros következményeit a társadalmi és állami élet terén egyaránt.

Megvalljuk, hogy az eddigi vala feladatunk könnyebb fele és sokkal kevesebb nehézséggel jár a fennálló rendszer hiányait kimutatni, mint helyébe teljesen alkalmas, új rendszert ajánlani. Mindazonáltal alig van alkotmányos állam, mely különböző kísérleteket ne tett volna a jelenlegi tarthatatlan választási eljárás megváltoztatására s a legutóbbi választási reformok Angliában, Franciaországban eléggé igazolják, hogy a fennálló rendszer nagy beteg, a ki egyik oldaláról a másikra fekszik, a nélkül, hogy megkönnyebbülnének fájdalmai.

A kisebbségek arányos képviseltetésének eszméje azonban nem új és nem egy államban ért már megvalósulást. Csak szomszédságunkban, Olaszországban az alsóház 230 szavazattal 20 ellenében és a senatus 140 szavazattal 60 ellenében 1882-ben egy választási törvényt fogadott el, mely szerint 30 képviselői székre olyan kerületben, a hol 5 képviselő választatik, csak 4-re engedtetik meg a szavazás és az 5-ik képviselővé egyik kisebbségben maradt jelölt lesz. E rendszer az annyira hibás rendszerű névsoros szavazással állván összeköttetésben, a rendszer ellen felmerülő panaszok miatt az olaszok az arányos képviseltetés ezen alakját is megszüntették

1892-ben az országgyűlési képviselők választására nézve, ellenben behozták a községi és törvényhatósági életben az úgynevezett tanácsosok választására nézve olyképp, hogy a mikor 5 tanácsos választandó, csak 4-re nézve fogadtatik el a szavazat s 5-ik tanácsossá a kisebbségben maradt jelölt lesz. Ha 6, 7, 8 tanácsos választandó, egyvel mindig kevesebb szavazat adatik be. Spanyolországban még 1878-ban elhatároztatott, hogy a 3 képviselőt választó kerületekben a szavazó polgár csak 2 névre, a négyes és ötös kerületekben csak 3-ra, a hatos, hetes, nyolczas kerületekben csak négy, öt, hat névre adhatja szavazatát s a fenmaradó helyek a kisebbségben levő jelölteknek jutnak. Ezen felül az összes képviselői helyekből 10 szék fentartatik s ezt azok foglalják el, a kik személyeikre adott 10 ezer szavazatot tudnak az ország bármely kerületeiből együttesen kimutatni. Ehez hasonló törvényt fogadott el 21 kerületre nézve 1884-ben Portugalia, 6 képviselői széket tartván fenn azon jelöltek számára, a kik elszórt kerületekből bírnak több szavazatot egyesíteni.

Angliában 1867-től 1884-ig 6 nagy városból és 7 grófságból¹⁾ összesen 40 képviselő küldetett az alsóházba az arányos képviselet egy olyan rendszere alapján, mely szerint 3 képviselő választatik egy csoportban, de csak kettőre fogadtatik el a szavazat.

Svájcban Vaud canton 1859 óta ily rendszer alapján választja a bíróság tagjait s a nagy tanácsba megejtett választások alkalmával több kerület önként valósította meg e rendszert. Bâle-ban 1881-ben a két párt közös megállapodását alapján alkalmazták ezen rendszert ugyancsak a nagy tanács tagjainak választására. Bern városa 1894. decz. 16-ikán fogadta el ezen rendszert. Neuchatel 1891. okt. 28-ikán olyképp fogadta el az arányos képviseleti rendszert, hogy a névsorban csak félanynyi képviselőre szavazhatni, mint a mennyi megválasztandó és ezenkívül jogában áll a szavazónak egy személyre adni annyi szavazatot, mint a hány képviselő választandó.

Görögországban 1871-ben a két ellentétes pártvezér, Comundoros és Tricupis hozzájárulásával a ministerium törvényjavaslatot terjesztett be, mely szerint a királyság 14—15 képviselőt együttesen

¹⁾ T. i. vármegyéből, a mennyiben az angolok megtartották a magyar megyék latin elnevezésével azonos countie = comitatus = grófság elnevezést.

választó kerületekre osztatik s a szavazó polgár csak egy jelöltre szavazhat. A közbejött minister-válság akadályozta meg a javaslat keresztülvitelét. Braziliában 1875-ben a törvényhatósági képviselő-testületek választására nézve pedig azon rendelkezés történt, hogy bár hány tagnak kellessék választatni, mindig csak egy személyre fogadtatik el a szavazat.

Emezekkel rokon rendszert követ az észak-amerikai szövetségesek között New-York állama, a hol a törvényhozás 32 tagját együttesen választják, de minden választó polgár csak 16 tagra szavazhat, a többi 16 képviselő a kisebbségben maradt jelöltekből kerülvén ki. Ugyanott a felsőbb törvényszéknek csak 4 tagjára szavazhatni és haton lesznek megválasztva. Pensylvánia állama 1871-ben elhatározta, hogy törvényhozó testületének 133 tagjából 28-ra az állam minden választója együttesen szavaz, de a szavazó jegy csak 14 nevet foglalhat magában; a többi választások kerületenként történnek, de a szavazó jegyre 9 képviselő megválasztásához csak 6, hatnak megválasztásához csak 4 és háromnak csak 2 nevet írhatni. Malta szigetén pedig a kormánytanács 7 tagját 4-re szavazva választják.

E rendszer azonban annyira nem új, hogy már Condorcet 1793-ban a nemzetgyűlés bizottságainak választására nézve javaslatba hozta, hogy bárhány tagja legyen a bizottságnak, minden szavazójegy csak két nevet foglalhat magában. Ha e javaslat akkor elfogadtatik, ma valószínűleg más választási rendszeren nyugodnának a múlt század végétől fogva keletkezett alkotmányok.

Tekintsünk azonban egy más választási rendszert.

Egyiptomnak 1884. május havában kelt alkotmánya szerint a vidéki tanácsosok másodfokúlag akként választatnak, hogy minden electornak annyi szavazata van, a hány tanácsos választandó, de szavazatait egyesítheti egy vagy több személy körül. (Art. 30.)

Hasonlóan Észak-Amerikában Illinois állam lakossága 1870-ben óriási többséggel fogadott el egy szavazási rendszert, mely szerint egyszerre több képviselő választatván, a szavazónak jogában áll minden megválasztandó képviselőre adni egy-egy szavazatot, avagy egy vagy több képviselőre annyi szavazatot, a hány képviselőt megválasztani jogosult. Ha például 10 képviselőt kell választani és ezer szavazatra van egy képviselőnek szüksége, ha csak 100 tagból áll

valamely kisebbség, mégis egy képviselőhöz juthat, mert 10 helyett egy tagra adatván be, minden egyes szavazat 10-et számít. Ugyanezen rendszert fogadta el Pensylvánia állama Philadelphia városával egyetemben a birák és községi tanácsosok, valamint a részvénytársaságok igazgatóságainak választására nézve. Bloomsbourg városa a községi választásokra nézve, Utah új alkotmánya, melylyel az Egyesült-Államokba való felvételét készítette elő; Columbia állama, a kétfokú választással egyesítvén e rendszert; New-York állama a községi választásokra nézve, Buenos-Ayres képviselőinek és senatorainak, egész Anglia az iskolaszéki tagoknak, a Harvard-egyetem tisztikarának, Newcastle környékén több munkás-szövetkezet, 1871 óta a chamox-i kalauz-egylet igazgatóságának, New-Jersey az egyházi képviselők, 1853-tól kezdve a jöreményfoki angol-gyarmat az alsó- és felsőházi tagok választására, californiai részvénytársaságok igazgató-tanácsaik választására nézve.

Avagy tekintsünk egy harmadik rendszert. 1855 óta maig, tehát több, mint 3 évtizeden át Dániában a parlament választás alá eső tagjaira volt pénzügyministerük, Andrä terve szerint történt a szavazás. A két fokú választás második fokán minden választó valamennyi landstingi tagra névsorral szavaz. Meghatároztatván a hányados — azaz szám, a hány szavazatnak az egészből egy képviselőre kell esnie — a ki e számot elérte, kikiáltatik és az el nem értekre új szavazás rendeltetik. Ép így választatnak a ház bizottságai is. Ily formán nem az absolut többség, hanem a megválasztandók számával osztva a beadott szavazatokat, egy kisebb viszonylagos szám érendő el a megválasztatáshoz. A genfi nagy tanács 47 szóval 29 ellen, a népszavazás pedig 3771 szóval 2484 szó ellen 1892-ben fogadta el ugyanezen rendszert. A Hare-féle módosítással, mely szerint az egyes jelöltekre a szükséges hányadoson felül eső szavazatok az utána következő névre érvényesíttetnek, — ugyanezen rendszert alkalmazza a florenczi philologiai társaság, Svájcban a gandí szabadelvűek egylete. Ugyancsak e rendszer 1885-ben a francia parlamentben az országos képviselőválasztásokra nézve hoztatván javaslatba, 58 szavazatot tevő tekintélyes kisebbséget nyert.

E rendszer legkorábbi alkalmazását Adeläide, közép-australiai gyarmatnak tulajdonítják, a hol az összegyűlt választók jelöltjeik szerint csoportosultak s a hányados meghatároztatván, nem a több-

ség, hanem a quotát elérő csoportok szerint kiálltattak ki a képviselők.

A kisebbségi, jobban mondva arányos képviselet eszméjének szélesebb körben való felkarolása azonban a hatvanas évek végén merül fel s azóta a svájci cantonokon kezdve Olaszországon, Görögországon, Anglián, Észak-Amerikán, Brazilián keresztül Ausztráliáig kevés parlament létezik, mely a nagyfontosságú reformkérés tanulmányozására bizottságokat ne küldött volna ki és az ügyet beható parlamenti viták tárgyává ne tette volna.¹⁾ Az ó- és újvilág-

¹⁾ Még 1793-ban Saint-Just a conventen javaslatba hozta, hogy egész Franciaország egy választókerületté alakíttassék s a legtöbb szavazatot nyert jelöltek legyenek képviselők. Terve azonban Robespierre ellenzésén hajótörést szenvedett. Ugyanezen eszmét karolta fel 1848-ban Pierre Leroux és Girardin. 1836-ban az irlandi választásokra nézve Grey előterjesztette a lordok házában azon választási rendszert, mely 1867-ben Cairns indítványára törvénynyé vált. 1846-ban Considerant Victor a genfi alkotmányozó gyűlés tagjaihoz egy röpiratot intézett, melyben már a képviselet alapelve s a *határozás* és *képviselés* eszméje között levő különbség teljes világításba van helyezve, barbárnak nevezvén az olyan rendszert, mely a polgárok egy részét megfosztja a közügyekben való részvételtől.

Az eszme parlamenti viták tárgyát képezte: 1862-ben Ausztráliában a sydney-i parlamentben, a hol a felsőház választására nézve a Hare terve hozott javaslatba. Ugyanekkor a genfi alkotmányozó gyűlésben, mely a javaslat tanulmányozására bizottságot küldvén ki, ez röviden így tette meg jelentését: „A bizottság mellözte az arányos képviseleti rendszert, mert alkalmazása nehéz s a lakosság előtt nem elég tiszta és világos.“ 1870-ben és 79-ben a kérdés ugyanott még szőnyegre került. 1864-ben Frankfurtban tárgyalták az arányos képviselet tervét, mely 35 szóval 27 szavazat ellenében bukott el; 1869-ben pedig Kolbe a bajor parlamentben hozta indítványba és javaslata 134 szavazatból 42-öt nyert. Ugyanezen évben az Egyesült-Államok senátusa elfogadta a szavazathalmozási (cumulativ) választási rendszert, mely később az alsóház ellenállásán hajótörést szenvedett. Ez alkalommal a köztársaság elnöke, Garfield így nyilatkozott: „Nézetem szerint a képviseleti kormányformának, a mint azt mi szerveztük és alkalmaztuk, gyöngye oldala ép az, hogy a választók nagy részét kisajátítja jogaiból.“ — Ugyancsak 1869-ben Luzern-canton alkotmányába iktatja az arányos képviselet elvét. 1870—71-ben kísérleteket tesznek az angol alsóházban az 1867-iki rendszer megbuktatására, de ezzel szemben behozatik a cumulativ rendszer az összes angol iskolaszéki tagok választására nézve. Ugyancsak 1871. ápril havában Dél-Karolina adófizetői összegyűltek Columbiába s a következő határozatot hozták: „Ajánljuk a törvényhozásnak, hogy alkosson egy olyan választási törvényt, mely által az a 60 ezer választó is,

ban egymással teljesen ellenkező politikai hitvallást követő pártok tagjaiból nagy számú reformegyletek alakultak az eszme népszerűsítésére; ¹⁾ egy Mill Stuart, Bluntschli, Laboulay, Say Leo, Girardin,

mely adót fizet, képviselthez jusson ép úgy, mint a 90 ezer, mely nem fizet.“ De a törvényhozás nagy vita után sem alkotott ilyen törvényt. Ugyanezen évben a franczia nemzetgyűlés az arányos képviselet tanulmányozására bizottságot küld ki, mely azt tartja, hogy „democrata államban az *elhatározás* joga a többséget illeti, de a *képviselet* joga mindenkiket illet s igazságtalanság volt majdnem mindig összezavarni a kettőt“, hanem azért mégis a kérdés elnapolását javasolta s a ház ugyanezt tette 1881-ben is. 1887. évi márcz. 25-én a dán alsóház elfogadta Bajer Frigyes képviselőnek a belga egyesület terve szerint készült javaslatát az alsóházi képviselők választására nézve 64 szóval 11 ellen, de a felsőház 25 szóval 19 ellen a törvényjavaslatot visszavetette. Továbbá Gladstone tervbe vett irországi parlamentjét szintén az arányos képvisleti rendszerre alapította.

Nem szólva azon parlamenti vitákról, mely a szövegben felsorolt államokban az arányos képviselet különböző rendszerének törvénynyé iktatását eredményezték, végül csak azt említjük fel, mint igen beszédes eseményt, hogy a belga képviselőház némi vita után a belga egyesület választási reformjavaslatát további tárgyalás végett egyhangúlag az osztályokhoz útasította, s bár a rendszer maig sem lépett életbe, parlamenti és ministerválságoknak kútforrásává lett.

¹⁾ 1865-ben alakult a fáradhatatlan Naville Ernő kezdeményezésére a genfi reformegylet (Association reformiste), 1867-ben a new-yorki (The personal representation society), 1868-ban londoni (The representative-reform-association), melynek tagjai között már 1886-ban 183 képviselő volt: 93 liberális és 90 conservatív; ugyanezen évben alakult a zürichi (Der Verein für Wahl-reform), a neuchateli (La société neuchatoise pour la reform electorale), 1872-ben a római (Associazione per lo studio della rappresentanza proporzionale), 1875-ben a vaudi (Association Vaudoise pour la reform electorale), a prágai, Sladkowsky Károly cseh képviselő kezdeményezésére. 1876-ban a svájci egyletek szövetségé alakultak. Ugyanezkor jött létre a berni egylet; 1881-ben a belga erőteljes egyesület (Association reformiste pour l'adoption de la représentation proportionelle), az egylet, miként a genfi, havi folyóiratot szerkeszt, s 1885-ben az antwerpeni kiállítás alkalmával nemzetközi congressusra hívta meg a többi egyesületeket. Az 1882. évben alakult a Bâle-cantonbeli, 1883-ban a fribourgi, a párisi (Comité reformiste) és 1884-ben a második londoni egyesület.

Nem tartjuk feleslegesnek a közlésre a zürichi reformegyletnek má egyszerűségénél fogva is figyelemreméltó következő alapszabályait:

1. §. A „választási reformegylet“ név alatt alakult egylet célja a felvilágosítás a választási rendszernek mindenki arányos képviseletése alapján leendő megjavítása iránt, megbeszélése e czélnak a tagok között és a közvélemény érdeklődésének felköltése alkalmas közlemények által.

Garfield a tudomány és tekintély legyvereivel léptek érte sorompóba, s egy Cavour, Bismarck, Gladstone, Salisbury ¹⁾ nyilatkoztak az alapszeme helyessége és üdvös volta mellett. Nem rég pedig az angol liberalis ministerium egyik tagja, Courtney, a Hare-féle arányos képviseleti rendszernek nem bírván többséget nyerni, tárczájától vált meg.²⁾

2. §. Tagjává lehetni az egyletnek egyszerű bejelentéssel. A kilépés minden tagnak bármikor szabadságában áll.

3. §. Az egylet évenként nyílt szavazással elnököt, alelnököt — a ki egyszersmind pénztárnok — és jegyzőt választ.

4. §. Az egylet összehívásának, nyomtatványok kiadásának stb. esetleges költségei 1 frankot meg nem haladó és évenként megszavazott tagsági díjjal és önkéntes adományokkal fedeztetnek.

5. §. Minden más politikai kérdés vitatása az egyletből ki van zárva.

¹⁾ Cavour 1848-ban ezeket mondá: „Nem habozunk kijelenteni, hogy egy jó választási rendszer lényeges feltétele a kisebbségnek a nemzeti képviseletben valóóságos súlyának megfelelő befolyást biztosítani.“ Bismarck: „Ha a különböző pártok egy napon egész Németországból egyesíthetnék szavazataikat, egy képviselőnek 25 ezer szavazatot kellene, hogy kapjon, mert világos, hogy merő képtelenség, miszerint akkor, a midőn a pártok majdnem egyenlő szavazatot nyernek, az egésznek egy hijján fele áldozatul essék.“

²⁾ A fennebbiek egész tartalmára nézve lásd bővebben: Naville kiváló értekezését a brüsseli „Représentation proportionelle“ 1884. és 1885. évi folyamában: „Les progrès de la représentation proportionelle,“ továbbá Vernes M. előadását az anverpeni nemzetközi congressuson: „Historique des tentatives de réforme dans les deux mondes.“ Rep. prop. 1885. 304. laptól. Buckalew R. Charles: „Proportional representation, or the representation of successive majorities in federal, state, municipal, corporate and primary elections. Philadelphia. John Campbell et Son. 740. Samson street. 1872. 228—258 l. E. Aubry-Vitet: „La vraie reforme electoral.“ Paris. Michel. Naville: „La question electorale en Europe et en Amerique.“ 1871.

DR. BÉKÉSY KÁROLY.

Medgyes Lajos élete.

(Első közlemény.)

Medgyes Lajos, mint jeles egyházi szónok, mint kiváló költő s a nemzeti törekvések egyik elsőrendű bajnoka, előkelő s mélyreható szerepet játszott, főleg az erdélyi részekben, kivált a negyvenes évek közepétől a hatvanas évek végéig. Ne vesszen el emlékezete miközöttünk!

Medgyes Lajos született 1817 november 17-én Sáros-Magyar-Berkeszen, a régi Kővárvidéken, a mai Szatmármegyében. Apja Medgyes Sándor, anyja Nagy Eszter. A nyárádszentimrei Medgyes-család ősrégi székely család, melynek fészke Szentimre, s általában a Nyárád tere a Bekecs alján.¹⁾ A történelemben feltűnőbb szerepet nem játszanak, s az is, hogy az a Medgyes Miklós, ki 1278-ban erdélyi püspök volt, vagy Bálint, ki 1493-ban Ulászlótól terjedelmes jöszágokat nyert Marosszéken s a megyékben, e családból való-e, kétséges. De meglakták otthon a falut, becsülettel munkáltak a magok kis körében. A költő apja is gazdálkodott és ügyvédkedett. Akkor is, mikor legidősebb fiók született, az apa ügyvédi foglalkozása miatt tartózkodott Berkeszen a család, Medgyes Sándor Katona Zsigmond jöszágigazgatója lévén.

A költő büszke is őseire. Az Apor vajda tanácsában ülő székely nagyok közt, kik a menten fogságba jutó Ottó király sorsa fölött határozni fognak, ott van Adorján, *Medgyes*, Ders, Ugron, Ákos, Jenő s a többi primorok. (*Apor László*.) Ép így a budvári tornán összegyűlt törzsfők közt: Medgyes. (*A budvári torna*.) A

¹⁾ Orbán Balázs. A székelyföld leírása. IV. k. Marosszék. (Nyárád-Szent-Imrénél.)

költészet tündére meg titkos hangon így kezdi beszédét Medgyeshez és Dózsához :

Ti, az ős rhabonbánok
Egyenes ivadéki!
Zengjétek a nagy multat.

(*Medgyes és Dózsa.*)

S mily lelkesedve mondja a költő :

Láttam, láttam az ősi kelyhet,
Népem áldozó poharát!

S írja le a kelyhet és az ősi áldomást. (*A székelyek áldozó pohara.*) A szintén ős székely nemesi családból származó Dózsa Dániel a költőnek gyermekkori barátja volt, kit első gyermekének, Ilmának, keresztapjául választott. Dózsa még 1844. június 12-én kelt levelében azt mondja: »Dolgozataidban emlékezz meg a székelyekről. Hiszen a nemzet el van bár feledve, de romjai közé a mi őseink dicsőségei temetkeztek. Serkentsük a hűnyt szellemeket. Emlékök az élőkre hat.« Medgyes pedig nagy lelkesedéssel fogadja később Dózsa *Zandirhám* ját. Kedvesen lepett meg — írja Dózsa — azon lelkesedés, melylyel *Zandirhám*-ot fogadtad. Tudtam, hogy a te lelked telfogja azt a hangot, mely valóban lelki hang s némileg kijelentésszerű volt.« Cézélozva a rhabonbán választást illetőleg egy fiatal korabeli »kijelentésszerű visió«-jára.

Ép így ragaszkodik szülőföldéhez, t. i. a Nyárad völgyéhez, mert azt tekintette szülőföldének, a hol nevelkedett s a hol lakott a Medgyes-család ős időktől fogva, nem Kóvár vidékét, melyet nem is ismert s a hol csak épen esetleg született. Ennek szeretete szépen nyilatkozik meg *Tölgyfámhoz szülőföldemen s Szülőföldem* című költeményeiben.

De a szülőföld szeretete s az ősök kegyelete nem maradt e szűk körben, nem vált partikulárizmussá, vagy egyoldalúsággá, hanem erős hazaszeretetté, szilárd nemzeti öntudattá izmosodott. S erre nagyban belolyt neveltetése és a kor viszonyai is. Apja nemcsak kitűnő képzettségű férfi volt, Marosvásárhelyt az ügyvéd-vizsgáló bizottság tagja, ki anyanyelvén kívül igen jól tudott latinul, németül, francziául, olaszul, hanem öntudatos magyar hazafi is. Fiát a marosvásárhelyi ref. kollegiumba adta. 1826. nov. 26-án iratkozott be cellistának, azaz első elemi osztályos tanulóknak, Nánási Antal tanító alatt s 1834. jul. 1-én »subscribált«, azaz végezte

az akkor hat osztályú gymnasiumot s lett philosophus deák. Bevégezvén két évi bölceleti, két évi jogi és két évi theologiai tanfolyamot, az 1840¹/₁-ik évben köztanító volt a »német classis«-ban, azaz az I. gymnasiális osztályban¹).

A jeles anyaiskola századok óta nemcsak erős mentsvára a magyar nemzeti szellemnek, hanem mindig több kitünő tanárral dicsekedett, kik mély és állandó hatást gyakoroltak az ifjúságra. Így Medgyes tanárai közt volt Bólyai Farkas is, az európai hírű tudós, ki a matematika történetében korszakot alkotó, de ki sokoldalúságával is nagy hatással volt az ifjúságra. A költő szeretettel emlékszik meg róla egy tárczájában s egész életében lelkes híve volt még az u. n. Bólyai-kemenczéknek is, melyeket használt maga s buzgón terjesztett.

A philológiát, régiségtant és történelmet Antal János későbbi püspöktől hallgatta, ki mint igazán klasszikus műveltségi férfi, be tudott hatolni a remekművek szellemébe s megértetni s megkedveltetni tanítványaival Róma nagy íróit. Költői hajlamai is voltak s 1850-ben 83 éves korában marosvásárhelyi pihenése alatt életét versekbe foglalta. Tanítványai szerették. Hiszen a mint életírója mondja: »A jó igyekezetű, szép magaviseletű, szorgalmas és törekvő ifjakat pártolta, segítette, tanácsolta; azoknak atyjok, testvérök, barátjok volt; intette, dorgálta, megfeddette a kötelességmulasztókat.²) S bizonyára utánzásra buzditólag hatott ki a tanulóokra nemes erényeinek hire: igénytelen, egyszerű sorsú szülői iránt mindvégig tanúsított tisztelete, s buzgó részvétele ama nevezetes emberszereteti intézet szervezésében, melyet barátja, Gecse Dániel dr. alapított, ki összes vagyonát, 32479 v. forintot, nevelésügyi és jótékonycélokra hagyta.

Bár nem volt tanára, de élénk hatással volt rá Ercsei János, ki Udvarhelyről ment Vásárhelyre. Jeles szabadelvű ember a politikában. Mikor Vesselényi Miklós Udvarhelyszéken követjelöltül lépett fel az 1834-iki erdélyi országgyűlésre, Ercsei hathatós részt vett a

¹) A gymn. osztályok akkori nevei: német, gramatica, syntactica, rhetorica, poética és philologica classis.

²) Koncz József. A marosvásárhelyi ev. ref. collegium ismertetése. A marosvásárhelyi ev. ref. collegium 188⁵/₆-ik isk. évi értesítőjében.

választás mozgalmában, zászlót vett kezébe s az ifjúságot is tette lelkesítette. Ezért az országgyűlés feloszlata után Estei Ferdinánd katonai és polgári kormányzó »fiscalis actio«-t indított ellene. Mikor Udvarhelyről távozva, híres búcsú-beszédét tartotta, hosszú kocsisor kísérte jó darabig távozó útjában. Vásárhelyt pedig beköszöntő beszéde egészen elragadta a közönséget. Az ifjúság örömben az intézet ablakait kivilágította s az új tanárt zenével és énekkel tisztelte meg. Az 1848^s/₉-iki szabadságharcban beállott ugyan nemzetőrnek, de betegsége miatt tényleg részt nem vehetett benne. Nemcsak kitűnő tanár volt, hanem derék író, kinek *Gondolkodás-tan*-a kiváló munka, nyomtatásban megjelent és kéziratban maradt beszédei jeles alkotások, különösen pedig németországi úti-jegyzetei sok becses megfigyelést s életrevaló gondolatot foglalnak magokban; sőt fiatal deák korából egy csomó magyar és latin verse is maradt fenn.

A jeles tanár testvére, a derék József is szíves indulattal volt a mi költőnk iránt. Ercesei József előbb pap volt, majd mérnök s aztán megyei, végre kamarai es. kir. erdész, Zalathnán. Mint maga írja 1866 márcz. 14-én Zalathnáról keltezett levelében: »Elég volt 47 évig szolgálni felséges fejedelmemet s édes hazámat.« Nyugalmaztatta magát s 1866 áprilisétől fogva tordai házában vonult meg, ott élt 1868-ban bekövetkezett haláláig. Négy levele van meg ez időből. Medgyes kérdezősködésére számot adván az Erdély geológiájára vonatkozó irodalomról, így a maga régibb geológiai térképéről s az Ompoly és Algyógy vízvidékeiről írott föld- és ásványtani értekezéséről, így folytatja: »Azt kérdező: mit dolgozom jelenen? 1829-től óta üres órámban készült költeményeimet javítgatom, melyek többnyire hellén mértékben készültek a Horácz modorában. Isten, haza, király, tiszta vallás, erkölcs és természet bennök a szellem, még ott is, hol humorba vágok. A mult évben lefordítottam Horácz ódáit is hasonló versekben. Ez volt életemben a legnehezebb feladat. Ugy-e édes öcsém, hogy elmosolyodik, midőn egy 73 éves öreg a múzsákkal társalog? És miért ne?! midőn a lant az, mely velünk sír, velünk örvend. Velem többet sírt, mint örvendett. Ugy határozottam el magamban, hogy kedves öcsémet válasszam bírónak, kitől megvárhatom azt, hogy jót és rosszat minden kedvezmény nélkül kimondjon.« (Zalathna, 1866. jan. 26.) S mikor Medgyes

magára vállalja ezt a bírói tisztet, így ír: »Küldök műveimből egy csomagot, mely is az egésznek (Horác fordításán kívül) mintegy ötödrésze. De oly darabokat választottam ki, melyekből az egésznek technikájára és szellemére következményeket lehessen vonni. Kérem, édes öcsém, a legnagyobb szigorral rostálja meg. Nézeteit, ítéletét mind az egyes darabokra, mind pedig az egészre nézve írja meg. Mentől több tévedést találанд bennök, annál kedvesebb lesz előttem, mert kiigazíthatom. A Sapho mértékeire írt ódáimban a caesura nem minden helyt esik a maga helyére. De hiszen, Kazinczyként, ilyes csekély hibáért az ideát nem áldoztam fel.« S miután nyugalmaztatásáról beszél, így kiált fel: »Nyugalom kellene tordai házamban! Óh de ott nem fogom megtalálni, a nőm és átkozott leánya miatt, a ki 30 évig kesergetett, házam csendét felforgatta, és nem egyszer vitt a halál kapujáig. Nagy keresztet viseltem. 13 évig itt Zalathnán nőm nélkül volt ugyan csendességem, de ezalatt Tordán mindenem pusztúlt. Megpróbáltak ugyan itt is háborgatni, de nem sikerült. Ugy, úgy: Tordán nem fog lenni csendem és siettetni fogja haláloamat. Pedig még a lelkem ép és ifjú és pedig még sok tenni valóm lenne az életben, szabadúlva a hivatal nyúgaitól.« S aztán: »A Virág Benedek magyar Horácza nekem is megvan. Ő nyelvszegény, az úgynevezett költői mézet és virágot, a mi Horácban van, nem tudta megadni, művét értelmezésekkel nem követte. Már pedig Horácot megérteni nem lehet római s görög mythologia és történelem nélkül. A Czuczor fordítását nem ismerem, de ha ez a derék férfi is elmúlatta a szükséges értelmezést, czélt tévesztett.« Lennebb Horáczról: »Le van fordítva, négy obscoen ódáját kivéve. Most a jegyzeteken dolgozom.« (Zalathna, 1866: márcz. 14.) Könyveit és ásványgyűjteményét a maros-vásárhelyi collegiumnak hagyta, tán ott lesznek kézíratai is.

A philosophia tanára Péterfi Károly volt, az első egyike, ki a bölcséleti tudományokat magyar nyelven művelte. Jeles bölcsészettörténetéből nyomtatásban csak az első rész jelent meg,¹⁾ de kéziratban még két nagy kötetre való van készen. 1841-ben megjelent

¹⁾ Filozofusok és filozofia históriája. I. rész; régi filozofusok és filozofia históriája; kezdődik Kr. sz. e. mintegy 1250 esztendővel Orpheuson, végződik Kr. sz. u. 500 eszt. Simpliciuson. Ma:os-Vásárhelyt, 1833.

Alapfilozófiá-ja. Kéziratban ismeretes volt *Logika*, *Metaphysika*, *Aesthetika*, *Természettörvénye* (jus naturae), *Erkölestudomány*, *Vallástudomány*, *Népszerű filozofia*, *Tapasztalási embertan*, *Psychologia empirica*, *Introductio universalis in philosophiam*. Egyébként is buzgó író volt s közkedveltségű, kiváló egyházi szónok, kitűnő hazafi s példás jellemű ember.

Borosnyai Lukács János nemcsak német nyelvet tanított, hanem egy, az iskolába ujjon bevezetett tantárgyat, a természetrajzot is.

Hét kis füzetkében, kérdések és feleletek alakjában, versbe szedte a természetrajzot, s ugyanily módon kezdett hozzá Vásárhely leírásához, melyből azonban csak két füzetke jelent meg.

Jogtanára a nagy hírű s kitűnő tudós Dósa Elek dr. «Előadásai nagyszerűek voltak. Tantárgyát tüzzel, lelkesedéssel, szónoki hangon adta elő, hogy a lelkesültség tüze súgárzott hallgatói arcán is. Mint egykor Kövy és Kelemen hallgatására Magyarországon, Erdély megyéiből is osztály-, nyelv- és valláskülönbség nélkül csoportosan tódult a tudni vágyó ifjúság Dósa Elek előadásaira, kiket nyilvános és magánórákon is a szükséghez képest egyforma könnyűséggel tanított magyar, német vagy latin nyelven. Egymagának kellett előadni az összes jogtudományokat: a munka tömérdek, a jutalom pedig említésre alig érdemes csekélység, csak a híven és páratlan pontossággal teljesített kötelesség megnyugtató önérzete s az országos tisztelet nyújtott kárpótlás! fáradozásaiért.¹⁾» *Erdélyhoni jogtudomány*-a s egyházjogtana hirdeti nagy tudományát, egész élete hazafiságát. Vesselényi Miklósnak marossszéki agitatóiában ő volt egyik fő támogatója. Az ő tanácsára vettek Makfalván Vesselényi számára házat, hogy mint székbeli birtokos részt vehessen a marchális gyűlésen. S midőn a nagy báró a házat iskolává változtatva, visszaadta a helységnek, Dósa lett annak egyik gondnoka. 1848. elején őt bizta meg az erdélyi kormányzó, hogy «szerkesszen mentől rövidebb idő alatt egy oly munkát, mely az erdélyi érvényes, irott és szokásos törvényekben gyökerező jogviszonyokat s azok értelmezését ismertesse és hogy a kész művet azonnal küldje fel a ma-

¹⁾ Koncz József. A maros-vásárhelyi ev. ref. collegium ismertetése. A maros-vásárhelyi ev. ref. collegium 188^{9/7}-ik évi értesítőjében.

²⁾ Ugyanott.

gyar igazságügyi miniszterhez.¹⁾ A függetlenségi nyilatkozat után a Királyföld kormánybiztosa lett, miért a leveretés szomorú idejében négy évi várfogságra ítélték, honnan azonban kegyelem útján félév múlva szabadon bocsátották. Élénk részt vett, betegeskedve is, a kiegyezés előtti munkálatokban s aztán a képviselőházban, melynek egyik alelnöke volt.

A theológiát Bodola Sámuel, a későbbi püspök, tanította. E nagy pap jeles képzettségű, kitűnő tanár volt, ki később a legváltóságosabb időben erős kezekkel vezette az egyház kormányát, ki — a mint maga is mondja egy 1856. febr. 2-án Kolozsvárról Medgyeshez intézett levelében, a költővel tart: *Si fractus illabatur orbis. . .* Alább meg azt írja: «Szeretek én minden embert, de leginkább az igazságot. Amicus Plato, amicus Socrates, sed magis amica veritas.»

Ezek voltak Medgyes tanárai. Mindannyian tudósok és írók, hazafiak és jellemes férfiak. Különben is e kor a nemzeti és alkotmányos újraébredésnek lélekiemelő korszaka volt. Vesselényi Miklós maga köré gyűjtve a főnemesség és középnemesség hazafias, munkabíró tagjait, megkezdődött a nagy küzdelem. Barátjaival és elvtársaival megyéről-megyére járt, szónokolva, izgatva fáradatlanul. S Medgyes Lajos ifjúsága e nagy mozgalmak sodrába esett. Már mint gyermek, látta a nagy férfiakat, érteni tanulta törekvéseiket, hogy majd maga is cselekvő részt vegyen a tusákban.

Nem csoda, hogy a nemzeti nyelv, történet és irodalom korán kedves tanulmánya lett, s verselni is kezdett. Saját vallomása szerint tizennégy éves korában írta az első verset. *Költészetem története* című poémájában mondja:

Tizennégy éves voltam,
— Azt jól tudom, —
Hogy ajkamon
Hevülve a tavasz bübájítúl,
Az első dal kelt öntudatlanul.

Egy kis kézirati füzetben 38 ifjúkori, kiadatlan költeménye maradt fenn. Ebben a legrégebbek 1837-ből valók.

¹⁾ U. o.

A poéta tanulót hamar megismerte az iskola, a város és környék s költeményei nemsokára útát találtak az újságokba is. A tekintélyes Antal Imre, 1848/49-iki országos képviselő, már 1837. szeptemberében meleg hangú levelet intéz a fiatal deákhoz. Szintén diák volt még, mikor az «academicum examen»-en egyik leendő cenzora, Nagy Ferencz kolozsvári tanár, bizományokkal halmozza el. Ugy beszél vele, mint társával. Közli, hogy Kolozsvárt mértékletességi egyesületet alakítanak, vidéki fiókokkal. Ki volna Medgyes távoztával Vásárhelyt, ki őt helyettesíthetné? Mikor meg Medgyes elküldi hozzá még kiadatlan költeményét: *Gróf Teleki Józsefhez*, igen jellemző az Erdélyszerte ismert, szeretett tanár nemes felfogású válasza. «E pillanatban veszem ön levelét. Sietek válaszolni. Gyönyörűséggel olvasám, s át meg át olvasám kedves ódáját. Hogy kinyomassék, igen érdemesnek tartom. De egy feltétel mellett, t. i. bizonyos változtatást kell önnek az óda némely sorain tenni, mi a rythmus s a szellem lényegén úgy se tesz semmi változást. S ezt tenni kell azon okból, mert hitem az, hogy különben ügy- s személyellenek azt mondhatnák, hogy a költemény nem a jobb iránti meggyőződésnek, hanem inkább mellékes czéloknak sugallatából vette eredetét. És ezt hinni nem szabad senkinek, mert egy ilyen hiedelem a lelkesedés legdrágább aranyporait fúná el a költemény rezgő szálainak. Óhajtásom ez: hagyná ki ön Bánffy Jozéfa nevét a költemény soraiból s a név helyett tegyen honleányt, bárminő epithetonokkal s aztán jegyzésben oda tehetnők, hogy a költő hihetőleg Bánffy Józefát érti, ki ez s ez volt. Az óda czimzetében gróf Teleki József helyett állhatna *Erdély új kormányzója*. Úgy is a contextusból később kijő, hogy az Teleki s különben is minden tudja. Végre óhajtóm, hogy ön neve maradjon ki. A mű oly érdekes, hogy a tudásvágyat rendkívül föl fogja ébreszteni. Alkalmi versezet lévén — ismét az ügy- s személyelleneknél — a költeménynek, ha az író nevét rögtön tudatja, a mellékes czélok gyanúját alig kerüli el.» Ime, hogy félti a tanár, nehogy a fiatal költő a hízelgés gyanújába keveredjék.

Az ifjú Mártonfi Ignác, ki maga is írogatott, 1842. márcz. 23-án Csapóról keltezett levelében azt mondja, hogy még a bálban is, ha nem tánczol, *Teleki József*-et olvassa. Junius 20-án pedig: «Elovasám a *Maros*hoz és *Megelégedés* című verseidet. Egy

barátnóm igen szenvedélyesen szereti modorodat, sőt némely vers-
ócsárlók ellen melletted igen hevesen kikelt.»

Még diák volt akkor is, midőn *Fibán* című költői elbeszélé-
sével a Kisfaludy-társaság pályázatán, mint Toldy, akkor még Sche-
del, írja a költőnek 1841. febr. 11-én: «29 pályatársa közt dicsé-
retes kitüntetésre méltónak tartatván, a febr. 6-án tartott közülés-
ben felolvastatott.» Bártfay László olvasta fel nagy hatással. Ekkor
már úgyszólván meg volt alapítva hírneve. Szintén diák korában
ismerkedett meg Gyujtó Sándorral, a képzett, tehetséges s szép
költői talentumú, de szerencsétlen sorsú férfival. Köztök meleg ro-
konszenv fejlődött ki s érintkezésük és levelezésük előnyére vált
Medgyes költői fejlődésének.

Itthon theologiai tanulmányát bevégezvén, Antal János erdélyi
püspök 1843. jan. 25-én kelt hivatalos ajánló levelével Marburgba
szándékozott menni. De csak Bécsig juthatott. Tovább nem kapott
engedélyt. Május 1-én indul el Kolozsvárról váczai szekéren. 9-én ér
Pestre, a hol meglátogatja Garayt, Vajda Pétert, Bajzát, Vörös-
martyt s találkozik Egressy Bénivel. Hajón megy Bécsbe. Együtt
útazik a Ferencz-gőzösön Beöthy Ödönnel, Eötvössel s Kossuthal,
kivel hosszasabban beszélgetett, a mire mindig büszkén és boldogan
emlékezett vissza. 14-én érkezett Bécsbe. Itt maradt hát s igyeke-
zett felhasználni ismeretei öregbitésére, izlése fejlesztésére a csá-
szárváros kínálkozó alkalmait. Társa volt Gönczi Lajos, ki neki is,
Sükey Károlynak is jó barátja, s kiről ez utóbbi igen melegen em-
lékezik meg egy Pesten, 1845. febr. 18-án kelt levelében. »Leveledet
a Göncziével együtt a baráti kebel legédesb érzései között vettem,
s ha irántam mindketten azok vagytok, kik eddig is voltatok, mit
nem kétlek, úgy boldog vagyok. Nálam ha egyébre nem, rokon-
szívre, lélekre mindig találtok. Hála az égnek, hogy Gönczi is bol-
dog; majd írok egy levelet hozzá, ha közeledik a deési synodus.
És ha addig is találkoznál velem, mondj mindent neki, mit barát ba-
rátnak mondhat.« S lejjebb: »Gönczi írja, hogy álmában sokszor
lát. De én is ám titeket, szinte minden éjjel, édes anyámmal és
testvéreimmal együtt. Azonban mindig szomorú körülmények közt
s mindig úgy tetszik, mintha nekem csak titokban volna szabad a
kedves enyémeik között lenni, mint valami száműzöttnek.«

Cserei Mihály végrendelete.

(Második közlemény.)

5. Az én mostani feleségem Széki Zsuzsánna egész vele laktomban felette darabosan viselte magát hozzám, kivált már egy néhány esztendőtlől fogva utolsó vénségemben, gyámoltalan beteges állapotomban sokképpen megszomorított; de mivel halálához közelítő s készülő embernek, mint én vagyok, nem illik azokat igen feszegetni, sőt örökösen elfelejteni; én is csak abban hagyom, hanem ő iránta teszek ilyen dispositiót: In Anno 1740. sok rendbeli requisitiójára magamat megszűkösítvén, adtam neki egyszersmind kétszázhetven forintokat, melyről való contractus megvan a zöld festékű vasas ládámban, az adósságaimról való levelek között, mely pénzzel is jószágot vett magának Háromszéken, ugyan adtam egyszer száz forint készpénzt, azzal is jószágot váltott magának, ezt pedig úgy adtam volt neki kölcsön, hogy nekem megfizeti; de meg nem fizette, azért azon kölcsön adott háromszázhetven forintokat tesztálom neki. Ezen kívül, ha a brassai szálláson való feketebőrű ládámban való kevés pénz ha megmarad, s el nem költöm életemben, abból százharmincz forint készpénzt adjon a fiam a feleségemnek, mely is a kölcsön pénzzel együtt teszen ötszáz forintokat. A szűforma gyémántos gyűrűt is, melylyel elmátkásítottam volt, neki hagyom, noha nekem az atyja, anyja gyűrűt nem adtak. A három rend ezüst drótos övet, melyet ifjú legény koromban csináltattam volt, a kis síma ezüst pohárt, a kisebb aranyos csészét, egy ezüst kanált, egy öreg szerecsen diót, a hintót lovakkal, hámokkal együtt, egy szőnyeget, az udvarhely-széki, karácsonfalvi jobbágyokat, a homoród-szentpáli udvarházhelyet s egyéb appertinentiákkal együtt, melyeket nagy bajjal, sok fáradsággal, az úrtól, idősbik Dániel István uramtól ötszázhusz forintokkal, tulajdon pénzzel váltottam ki, mindezeket hagyom és legálom a feleségemnek oly conditióval, hogy az én feleségem az én holtam után se jószágomhoz, se külső-belső javaimhoz, adósságaimhoz ne praetendáljon, ha praetendálna is, hasztalan legyen, mert én, a micském van, azt mind szolgálattal kerestem, vele való laktomban pedig semmit nem kerestem,

sőt a mit udvarnál laktomban szerzettem eddig az utolsó vénségemig, abból költöttem, ha semmit nem legáltam volna is, szabad lettem volna vele. E felett az én holtam után, minthogy a feleségem a fiammal együtt nem lakhatnak itt a nagy-ajtai házáznál egyenetlenség, veszekedés nélkül, külön is szakasztom a jószágból, feleségem intertentiójára, mig az én nevemet viseli. Alig lehet, mert ez a kevés jószág egynek is sustentatiójára igen kevés, annál inkább, ha meghasogatnék, sem egyik, sem a másik hasznát nem vehetné, mert én ha csak az ajtai jószágom proventussára szorultam volna, soha úgy, a mint én éltem, feles cselédeimmel együtt, nem subsistálhattam volna különben, hanem a jószágomat kellett volna elődnom, abból éltem bizony, a mit udvarnál laktomban kerestem, nem az ajtai jószág jövedelméből, kihez képest lévén a feleségemnek Nyújtódon magának portiója, a hol csendesen lakhatik az én holtom után, mig az én nevemet viseli. A segesvári vagy nagysinki adósságomnak interestéből hatvan forintokat esztendőnként adjon a fiam feleségem intertentiójára, azonkívül mikor isten gabonabeli áldását fogja mutatni, az ajtai oeconomiából annuatim adjon tíz köből búzát, öt köből árpát, szaladnak, öt köből haricskát, egy köből borsót, két köből kölest kásának, mikor szűkön terem a gabona csak fél annyit, azokat pedig a feleségem a maga szekerén vitesse el Nyújtódra. Ezeknek több hasznát veheti a feleségem, mintsem ha a fiammal együtt laknék, s szüntelen veszekednének, vagy az ajtai kevés jószágból feleségem intertentiójára excindálnának, különben is azért legáltam a karácsonfalvi jobbágyokat és szt.-páli jószágot feleségemnek, hogy az ajtai jószágom egészben maradjanak a fiam számára és directiójára, mert az ajtai jószágból ha excissió lenne is, nem adaequálná azon szt.-páli jószágot és karácsonfalvi jobbágyokat; bort nem rendelhetek, mert nekem nincsen boros jószágom. A káli jószág, a hol valami kevés bor terem, nem enyém, hanem idvezült első feleségemről maradt a gyermekeire.

Ha a feleségem férjhez megyen, akkor aztán a fiam nem tartozik a feleségem intertentiójára sem pénzzel, sem naturálékkal semmivel, hanem csak a dossával, úgymint: mivel én székely nemes ember vagyok, huszonöt forintokkal. Ha özvegyiségében meg talál halni a feleségem, a miket neki legáltam, az ő holta után maradjanak a kis unokájára, Zejk Józsefre, de ha az a kis unokácskám is meghalna a feleségem özvegyiségében, azok a legátumok nem a feleségem testvér atyjafiaira, hanem az én fiamra szálljanak vissza. Ha a feleségem férjhez megyen, a miket én neki legáltam, szabadosan elviheti, de semminemű házi portékákat, eszközöket, marhákat az én házamtól el ne vigyen, hanem azokkal érje meg, a miket én neki hagytam. Férjhez menvén pedig a feleségem, ha ott meg talál halni, akár maradjanak gyermekei attól a férjtől, akár ne, de a

miket én neki legáltam, nem maradhatnak a másik férjétől való gyermekeire, hanem a kicsi unokájára, Zejk Józsefekre; ha az is az alatt megtalálna halni, azoknak fele maradjon a más férjétől való gyermekeire, a fele pedig az én első feleségemtől maradtott gyermekeimre. A karácsonfalvi jószágot, jobbagyokat, míg az én feleségem az én nevemet viseli, maga bírja, mihelyt férjhez megyen, a kis Zejk Józsefekre maradjanak. Ha az is szegény meg talál halni házassága előtt, szálljanak vissza az én fiamra és mindaddig ő bírja, míg mostani feleségem atyjafiai az ötszázhusz forintokat, tulajdon maga pénzét leteszik, egyszersmind az én fiamnak vagy az ő gyermekeinek. Ha pedig feleségem kezéből kiváltják, az ő vér-atyjafiai azt a jószágot azon ötszázhusz forintokkal vegyen a feleségem más jószágot a kis unokája, Zejk József számára, ha pedig az is szegény meghalna és annak holta után váltanak ki a feleségemtől azon jószágot, addig, míg az én nevemet viseli, legyen övé a pénz. Ha feleségem férjhezmenetele után váltják ki, fele a pénznek legyen a feleségemé, felét tartozik a fiamnak refundálni; ha azon pénzen jószágot vásárol a feleségem, azon jószág feleségem holta után maradjon a kis unokájára, de ha az is házassága előtt meghal, nem a feleségem testvér-atyjafaira, hanem az én fiamra, vagy holtam után gyermekeire szálljon az olyan pénzzel vett jószág egészben. Az én mostani feleségem pedig, igaz hitem szerint írom, ezelőtt huszonöt esztendővel, mikor elvettem, házamhoz egy pénzt sem hozott, sem azután sem apja, sem anyja nem adott, hanem ezeket az egyet-másokat hozta az apja házatól, mikor a lakodalma volt: egy megyszín virágos bársony szoknyát, keskeny arany csipke egy néhány renndel az alján, ezt a szoknyát készpénzzel vettem meg száz forintokkal a szegény leányom, Chriska számára. Ezt maga adta a szegény leányomnak; egy viseltes tarka matéria szoknyát előruhástól, ezt maga elviselte. Egy zöld aranyos matéria vállat, eztet maga adta a leányomnak. Egy viseltes bársony megyszín mentét, maga tudja hová tette, az én házamnál nincsen. Egy jóféle gyöngyös pártát, arany boglárokkal együtt, ezt magam pénzzel vettem meg hatvan forinttal, a leányom számára. Egy arany lánczot, 18 arany nyomót, 18 arannyal vettem meg a leányom Chriska számára. Egy jóféle, apró fekete gyönggyel fűzött nyakszorítót maga tudja feleségem hová tette. Egy pár ezüst nyelű kést, egy ezüst kanált, két derekajt, kékfestékű héjjakkal együtt, három vánkost, egy csergét, egy veres és zöld selyem matéria paplant, egy kék posztóból való kis párnazsákot, egy nagy zöldfestékű ládát, egy kisebb zöldfestékű ládát, egy kis varró ládát, az elromlott; egy pár kézre való veres klárist, magam adtam a szegény Chriskának; kilencz inget, nyolcz előruhát, tizenkét vánkos héjrat, tíz lepedőt, tizenegy abroszt, huszonegy asztalkeszkenyőt, öt pár kis inget, egyik

fátyolból való volt; ezeket vagy maga elviselte, vagy a lakadalomkor a leányának, Chriskának adta. Hozott volt egy arany boglárt, de maga elbontatván, apróbb boglárokat csináltatott belőle; hova tette, maga tudja, az én házamnál nincsenek. Egy jóféle gyöngygyel rakott álhajat és jóféle gyöngygyel fűzött kontykészületet hozott volt, de azokat maga elbontatván, Chriskának jóféle gyöngyös koszorút csináltatott belőle. Egy karmazsin szín nyári bojtos keztyűt. Ezeken kívül az én házamboz semmit nem hozott; a mi el nem viselődött, s megmaradtak, most is nála vannak, őt is illetik.

Mióta pedig ezelőtt egy néhány esztendővel az édes anyjáról maradott nyujtói jószágát kezéhez vette és megépítvén ott oeconomiát indított és soha ott való házánál nem voltam, sem onnan az én ajtai házam szükségére semmiféle gabonát nem hoztanak, mikor itt köztünk sok esztendőig a gabona nem termett, ott pedig minden esztendőben a gabona bővön termett, egy szóval egy pénzérő hasznát soha a feleségem jószágának nem vettem, maga hasznára fordította, a mikor búzát, rozsot, árpát, szaladot hoztanak Nyujtodról ide Ajtára, maga a feleségem eladatta maga számára, egy pénzt sem láttam soha belőle.

6. Életben maradott egyetlen jó engedelmes fiam, Cserei György iránt, (mivel a többi fiaim ötön meghaltanak) teszek ilyen dispositiót: Brassai szálláson a mely ládáim s azokban kevés egyetmások vannak (mivel négy leányaim kiházásításával azok igen megüresedtenek, majd csak az üres ládák maradtak), melyeknek specificatiójuk megvannak a veresbőrű könyvemben, mindazok a ládák ezüst, aranyos fegyverekkel, puskákkal, nyergekkel, ón-, réz-edényekkel, szőnyegekkel, kilymékkel, pincze tokokkal, egy szóval minden ott való portékákkal, egyetmásokkal együtt, egészen a fiamé legyenek, mint tulajdon magam acquisitumaim, hanem egyik szőnyeg, a mint feljebb megírtam legyen feleségemé.

Ugyan a brassai szálláson vagyon egy tekete bőrű szeggel vert ládám, kulcsos zár rajta, azonkívül egy nagyobb s kisebb lakat rajta bépecsételve. Ennek a ládának kulcsai a nagy-ajtai házamnál való zöld festékű ládámnak balfelől való legalsó fiókjában vannak egybekötve. — Abban a feketebőrű ládámban bizony sok arany, tallér, folyó pénz volt azelőtt, de a többi mind elkölt, a sok rendbeli nyomorúság, kárvallás miatt legközelebb a negyedik leányom, Chriska kiházásításával és az utolszori szörnyű marha-dög miatt, más szarvasmarhák vételével és a katonák felállítására való költséggel, s nem maradott egyéb pénz, hanem egy ruhazacskóban folyópénz kétszázötven forint, más ruhazacskóban vagyon folyópénz egy néhány arannyal együtt, kétszázötven forint, harmadik zacskóban öreg s féltallérok négyszáz forint érő, egy fehér skatulyában egy levél skofium, egy gyűrű-tokban négy arany gyűrű, kettejében

gyémánt, egyikben smaragd-, a negyedikben türkés-kövek; egy fatokban nyolcz ezüst-aranyos, egybenjáró poharak, magam csináltattam. Egy virágos, aranyos kupa, fedelestől, ezt a szegény anyám brassai hosszas szorulatában zálogba vetette volt, s egy brassai embertől magam pénzzel váltottam ki magamnak huszonnyolcz forintokkal; a kupa az erdélyi lottal 31 lot. Egy kis aranyos ezüst csésze, magam csináltattam, ifjú legény koromban; a mint feljebb is irám, holtam után legyen a feleségemé, az ő holta után az unokájáé, Zejk Józsefé. Volt egy terebélyes, aranyos ezüst-kanna fedelestől abban a ládában, a szegény atyámról deventált rám, azt idvezült első feleségemnek ajándékoztam volt; halála óráján a lelkemre kötötte, ha felnevekedik a fiam György (mivel ötlet minden gyermekei felett szerette, mert tíz gyermekei között csak egyedül ötlet maga szoptatta) azon kannát adjam a fiamnak, oda is adtam. Vagyon egy ezüst aranyos sötartó, magam csináltattam ifjú legény koromban; egy ezüst herbathének való ibrik, ezt az úr, Bánfi Imre úram ajándékozta volt nekem, a bodoki divisio alkalmatosságával, azt is a fiamnak adtam. Dolmányra való harmincz ezüst sima gombok, pikkelyestől, ugyan dolmányra való harmincz ezüst aranyos hosszukás gombok, pikkelyestől, mind magam csináltattam. Ruhazacsókban kötve két rendbeli ezüstös lóra való szerszám, mindeniket én szerzettem. Egy románczos ezüst-aranyos forgó ezüst tollakkal, együtt ifjú legény koromban én csináltattam, két öreg szerecsen dió, egy kis réz lámpás. Elefánt esontból csinált tubáktartó. Egy pár eltört ezüst aranyos sarkantyú, papirosban kötve; nyolcz ezüst kalánok, én csináltattam. Kékpapirosba kötve ilyen levelek: 1. Segesvár városánál levő ezer forint adósságomról való obligatoria. 2. Nagy-Sink városánál levő ezer forint adósságomról való obligatoria. 3. Néhai öreg Dániel Ferenczné kétszáz forint adósságáról való obligatoria, mely pénzért vetette nekem zálogba a gyémántos arany-pereczet és a jóféle gyöngygyel fűzött, arany-bogláros, rubintos övet. Vagyon ugyan egy sima ezüst pohár, én vettem pénzzel. Egy fatokban két üveg csésze, egy hosszú tarka iskatulyában holmi apróság egyetmások, a veresbőrű könyvemben is specificálva vannak.

Ebben a ládában való pénzről s aranyokról ez az én dispositióm: A nagy-ajtai reformata ekkleziának hagyok száz forintokat, Henter Pálné két fiacskájának taníttatásokra, a fiam tutorsága alatt száz forintokat, a feleségemnek százharmincz forintokat, a többi legyen mind a fiamé, és igen takarékosan költse, mert nehezen keresik Erdélyben igaz úton-módon a pénzt, — a mi megmarad a pénzből, vegyen jószágot vele.

Az édes atyámról maradtott ezüst aranyos-fedeles kanna a kisebb lottal teszen 38 lotot, a virágos kupa 31 lotot, — in summa hatvankilencz lotot, azok is a több magam csináltatta s

szerzette minden ezüst marhákkal és abban a ládában való minden portékákkal együtt legyenek a fiamé, de mivel az a kanna, s virágos kupa őstől maradtak, az én leányaimnak is azokban részük volna, — a kupát pedig minthogy huszonnyolcz forinttal magam pénzzel váltottam ki, úgy a 69 lotból defalcálódik 28 lot és marad 41 lot, abból egy részre esik nyolcz forint a fiam és három életben megmaradt leányaim és a szegény Chriska leányomtól maradt Zejk József részekre, azaz a fiam mindeniknek fizessen nyolcz-nyolcz forintokat. A mely pénzt pedig, kis esészt, ezüst drótos övet (mely is egy fejr iskatulyában fekete bőrű ládában vagyon) a feleségemnek legáltam, oly conditívóval értem, hogy ha abban a ládában most de praesente levő pénz, arany, tallér és egyéb ezüst portékák egészen megmaradnak, akkor a mikor én meghalok, mert ha úgy életemben rá szorúlok, s el kell azokból költenem, vagy másképpen tűz, vagy gonosz ember miatt kár esik bennem, az én fiam semmit nem tartozik adni sem feleségemnek, sem Henter Pálné fiainak intertentiójára, hanem a nagy-ajtai ekklezsiának légált száz forintokat a lelkére kötöm a fiamnak, hogy kiadja, — ha magának nem marad is semmi. Ugyanabban a ládában papirosban kötve vagyon tizenegy ezüst régi pogány pénz, azokat is a fiamnak tesztálok.

Itt a nagy-ajtai házamnál micsoda nyergek, fegyverek, könyvek, puskák, férfi köntösök, azokon való ezüst, aranyos gombok, szőnyegek, kilymék, paplan, csujtár, egy ezüst óra, egy ezüst-aranyos esésze, két ezüst-aranyos pohár, ezüstös nyelű kések, ezüst kanálok, aranyos kardom (azt hagyom az unokámnak, Szegedi Ferencznek, úgy, ha a fiamat oknélkül nem injuriálja), ezüstös övem, sárga selyem zsinor övem, óntálok, tángyérok, rézedények, serfőző üst, mástéle üstök, réz medenczék, ládák és azokban mindenféle egyetmások, külső-belső házi eszközök, melyeknek specificatioi megvannak a veresbőrű könyvemben, kalamáris ládám, bőr ládáim, úgy a többi ládák, s azokban való egyetmások, mindazok egyszóval mindenféle bonumaim s házi eszközök, a hintón és szekeres lovakan kívül, melyeket a mint teljebb megírtam, a feleségemnek legáltam, úgy mindentéle szarvas-marháim, ménesem, juhaim, sertéseim, melyeket a nagy marha dög után többire mind készpénzzel vettem, valamik az én halálomkor találtatnak, mindazok a fiamé legyenek.

Vagyon ugyan nagy-ajtai házamnál egy zöld festékű vasas záros láda, két lengyel lakat rajta, micsoda egyetmások voltak abban, specificálva vannak a veresbőrű könyvemben; de a mely arany, ezüst gyöngyös köves portékák, gyémántos arany medály, arany gyűrűk, nyakra való gyöngyök abban a ládában voltak, mindazokat a szegény Chriska leányomnak adtam, mikor kiházosítottam, elvitte magával. Ugyanazon ládában volt egy pár arany perez, hús ara-

nyat nyomott, százharmincz apró gyémántok rajta és asszonynak való jóféle gyöngyből, rózsásan csinált öv, hat arany rubintos boglárók rajta, ezt az aranypereczet és övet in anno 1702. Kálban laktomban néhai öreg Dániel Ferenczné-Bánfi Erzsébet kétszáz forintokat kérvén tőlem kölcsön, vetette volt nekem zálogba, igérvén huszonnégy forintot interest esztendőnként, melyről való obligatoriája megvayon a brassai szálláson való feketebőrű ládában, már eddig a jelenvaló 1746-ik esztendeig negyvennégy esztendeje, azóta igaz hitem szerint irom, soha egy pénz interest sem adott, mivel csakhamar azután magtalanul meghalt; azért ha valamelyik atyjafia ki akarja váltani, letévén a kétszáz forintokat és negyvennégy esztendőtől való interest egyszersmind, úgy kiválthatják, miképpen praedáljanak pedig az én gyermekeim akkor ezen dologban, a veresbőrű könyvemben, a hol a leveleimet regisztráltam, a NB. alatt egészen leírtam, eligazodhatnak benne.

Ezt az két szép portékát a tizenöt rend jóféle nyakra való gyöngyvel, úgy smaragdot, arany fülbevalót, a gyémántos arany medálylval együtt, mikor a feleségemet elvettem, a lakadalom másodnapján oda adtam neki, hogy felkösse és magára tegye, a jóféle gyöngyös gallérral együtt; de soha neki nem ajándékoztam, sem akkor, sem azután, hanem a mint most disponálok azokról, úgy maradjon meg.

Az arany fülbevalót, a szép gyémántos medályt, gyöngyös gallért, nyakra való jóféle gyöngyöt Chriska leányomnak adtam. A gyémántos arany perecz, jóféle gyöngyös arany bogláros öv a fiamé legyen, a mint hogy az elmúlt 1740. esztendőben, mikor a fiam megházosodott, azon két drága portékát kezéhez adtam (most is nála vannak), hogy a lakodalom napján a felesége magára tégye, de semmiképpen a feleségének ne ajándékozza, nem is ajándékozta, mert azok az én tulajdon acquisitumaim. Szabad voltam vele, mi esoda conditióval akartam a fiam kezébe adni, és semmiképpen nem akarom, hogy azok a drága portékák az én házamtól elidegenedjenek, — hanem ha Isten a fiamat élteni, övé legyen, ha gyermekei maradnak, a fiam holta után azokra maradjanak; de ha gyermekei is meghalának, azokat a portékákat az ő felesége semmiképpen magának nem tarthatja, — sem az ő holta után az ő második férjétől való gyermekei, vagy ha magtalanul meghalna, az ő atyjafiai maguknak nem tarthatják, hanem in tali casu, az én életben megmaradott gyermekeimre vagy azoknak maradékaira deveniáljanak, minden törvénykezés nélkül és akkor az én gyermekeim azon portékákat oszszák fel egymás között egyenlőképpen. — Ezt átok alatt így hagyom. Ha pedig a fiam életében Bánfi Erzsébet atyjafiai kiváltanak azon portékákat, a pénz maradjon a fiamnak életéig, holta után az ő gyermekeire; ha magtalanul meghalna,

az én életben megmaradott gyermekeimre, vagy azoknak succesoraira.

Most de praesenti azon zöldfestékű vasas ládában vannak ilyen egyetmások. A középső felső nagy fiókban egy csomóba kötve az én adósságaimról való obligatoriák, más csomóba kötve a nagyajtai reformata ekklezsia adósságairól és egyéb dolgairól való levelek, harmadik csomóban segesvári s nagy-sinkli tiszték missilis levelei az én ezer s meg ezer forint adósságaimról, egy kerek skatulyában holmi apróságok, portékák, a jobbkez felől való felső fiókban okulárok, tarka iskatulyában holmi apróság-portékák, papirosban kötve skofium-gombok, pikkelyek, bogárhátú sinorok, egy perspectiva s ebben való rezek; az alsó tologatóban két ezüst kanál, ön kanál s egyéb apróság-portékák; a balfelőli legalsó fiókban ruhában kötve 20 arany, fél tallérok, öreg tallérok, 40 forint érő, a brassai szálláson való feketebőrös ládának a kulcsa; a balfelől való középső fiókban folyó pénz százhusz forint; a középső nagy fiókban ruha zacskóban juhok vásárlására való pénz, 53 forint. Ennél több pénz nincsen, abból mit költök, míg itt nyomorgok, Isten tudja, mikor meg halok, a mi marad a pénzből, az én temetésemre abból költhet a fiam, a cselédeknek megfizethet, az ezüst kanálok s egyéb abban a ládában való apróság-portékák is a fiamé legyenek. Ha pedig életemben azon ládában való pénzt mind elkölteném, arról nem tehetek, én kerestem volt, noha én bizony sem cizfra köntösre, sem korcsomára nem költöttem.

Az itthon való bőr ládában, más két tarka ládában, úgy kalamáris ládában micsoda egyetmások vannak, specificalva vannak a veresbőrű könyvemben, mindazok is a fiamé legyenek.

7. Az adósságaimról ilyen dispositiót teszek: Vagyon Segesvár városánál ezer, Nagy-Sinken is ezer forint adósságom, melyekről való obligatoriák megvannak a brassai szálláson való fekete ládában, mely kétezer forintot idvezült gróf Apor István uram s bátyám tizenkét esztendeig mellette való terhes szolgálatomért testamentaliter legált, s ajándékozott nékem, mint arról való levelek megvadnak a leveles ládában, szabad vagyok vele, a kinek testáljom, minthogy testálom is az édes fiamnak úgy, hogy az én holtom után, azon kétezer forint esztendőnként való interesséből hatvan forintokat adjon a feleségem intertentiójára, a mint feljebb is emlékeztem, míg az én nevémet viseli, ha férjhez megyen, azután semmit ne adjon, hanem a fiam a maga számára költse, fiam holta után maradjanak az ő gyermekeire; de ha a gyermekei meghalának, azon kétezer forint semmiképpen az ő feleségire nem száll, hanem in tali casu a segesvári ezer forint adósságom maradjon az udvarhelyi ref. collegium számára, a hol mind én, mind az édes fiam tanúltunk. A nagy-sinkli ezer forint adósságomat a négy leányom gyermekei egymás között osszák fel egyenlő részre.

Vannak ezeken kívül mind brassai gazdánál, Gradecz Györgynél, mind itt Nagy-Ajtán és a körül való falvakban, úgy Maros-Széken, Kálban s más falukban egy néhány száz forint adósságaim, melyekről való obligatoriák megvannak egy csomóba, a zöld festékű vasas ládámban; úgyszintén fel vannak írva mind a jegyzőkönyvemben, mind a verestábla bőré könyvemben hit szerint, azért valamely adósságokat azon könyvekben kivonva nem találunk, jó lelkiismerettel megveheti az én fiam rajtok holtom után, s bátran azon írásom mellett megesküdhetik, ha valamelyik az adósok közül tagadni találná, mert némelyik dologról nincsen külön-külön obligatoria, hanem csak a fenn nevezett könyvekbe vannak felírva. — Ezeket az adósságokat pedig, melyek a falukon és a falusi embe-reknél vadnak, ha csak az utolsó szükség nem kényszeríti a fiamot, fel ne vegye, az én holtom után is, mert mind itt Ajtán, mind Kálban a pénz bánatára dolgoznak, kaszálnak, aratnak, szántanak, szőlőt mivelnek, mivel mindkét helyen kevés a szolgáló jobbágy, s ha az adósságot felszedik, az oeconomianak nyaka szakadna, s nagy kárt vallana, ha egyik helyről elveszi is a fiam az olyan adósságot, mindjárt adja ki máshova interesre, hogy mind az ajtai, mind a káli oeconomiat folytathassa, úgy, a mint életemben folytattam.

Szükség azt is megjegyeznem, a vejem Szegedi Gábor, erős esküvés alatt kért tőlem ezelőtt egy néhány esztendővel kölcsön százhusz forintokat, melyről való erős obligatoriája megvagyon az adósságaimról való csomó levelek között, soha eddig meg nem tudtam venni rajta; minthogy a feleségét rendemen felül kiházásítottam, a négyszáz forintnál is tíz forinttal többet adtam neki, azt a százhusz forint adósságot semmiképpen el nem engedem neki, hanem azt a pénzt is a fiának testáлом, vegye meg rajta.

Ugyan Szegedi Gábor azt cselekedte: lévén Megyes-Széken, Ibesdorf nevű faluban bor, búza, kender, zab s egyéb legiminák dézmájának a harmada enyém, melyet üdvezült nagyatyám. Cserei Miklós kétszáz aranyokkal vett volt meg a fiscustól, melyről való donatió megvagyon a leveles ládámban, a nagyatyám holta után a három fiai: Cserei György, Farkas és az idvezült atyám, Cserei János uram hárman felosztották, birták is a Béli Pál revolutiójáig; akkor a fejedelem megneheztelvén a Cserei-fiakra, a dézmát elvétette, s a Cserei György és Farkas része mai napig is fiscus kezínél vagyon; én udvarnál laktomban magam industriámmal visszanyertem magamnak az atyámtól elvett részt; mikor testvér öcsémnel, Cserei János urammal megosztottam is, nem adtam neki részt azon dézmában, a mint az öcsémnel való divisionáléből kitetszik. Ezt a dézmát atyai indulatomból Szegedi Gáborné leányomnak engedtem volt usque ad beneplacitum, minthogy Hidegvízhez, a hol akkor

laktak, közel volt, hogy procurálják, s esztendőnként való proven-tussát maguk számára percipiálják. míg a fiam akkori gyermeki állapottal lévén, felnevekedik; de igaz hitem szerint, soha örökösön nekik nem adtam, ők pedig, a háládatlan emberek, adós lévén Szegedi Gábor egy medgyesi szásznak, alattomban, hírem s akaratom ellen, azon dézmámat eladták, mai napig is azon medgyesi szász bírja nagy káromra; — irtam sok ízben Szegedi Gábornak, váltsa ki azon dézmámat, ha eladta, váltsa ki azon szásztól, mert a magam tulajdon dézmámat, a maga adósságáért semmiképpen el nem adhatta; de ő mindeddig is nem cselekedte: azért ha addig, míg én meghalok, azon dézmát kezemhez nem juttatja, átok alatt hagyom a fiamnak, hatvanhat arany lévén azon dézma harmadrészének in-scriptiója a donatio tenora szerint, mely tészen háromszázharmincz-három forintokat, a feljebb említett tölem kölcsönpénz pedig százhusz forintokat, in summa négyszázötvenhárom forintokat, a fiam Szegedi Gáboron vagy successorain megvegye, ha készpénzzel meg nem vehetné rajta, foglaltassa el annyit érő jószágát, vagy pedig Maros-széken, Kálban a mi jutna Szegedi Gáborné részére, abból teljességel semmit is neki ne adjon, hanem tartsa a maga számára, míg a négyszázötvenhárom forintokat neki le nem teszik; mert ez a dézma, mint szolgálatommal keresett tulajdon acquisitum az én holtam után a fiamat concernálja.

Hogy pedig feljebb való iratásom szerint a fiamnak legáltam külső-belső bonumaimot, acquisitunokot, azért cselekedtem, mert a négy leányaimot rendemen felül való tisztességes sok ezer forintokból álló nagy készülettel, költséggel kiházásítottam, készpénzt is mindeniknek külön-külön négy—négy száz forintokat adtam, a kik közülök eltékozlották a sok drága portékákat, lássák, maguknak tulajdonítsák, ne másnak, különben is nem a leányokban, hanem a fiamban marad meg holtom után az én nevem; az én fiam mellettem laktában engemet, se házassága után semmi dologban meg nem szomorított, sőt nagy alázatos engedelmességgel accomodálta hozzám magát, nem is költöttem a hatodrészit is a szegény fiamra, a mennyit csak az egyik leányomra expendáltam; a fiam feleségének is még csak egy szoknyát sem csináltattam, házassága után is a felesége jószágában lakott és mivel a királyi táblára evocatus vagyok, kétfelől is a fiamnak kell azokban fáradni, költeni, s ha meg találunk nyerni, neki kell szegény fiamnak holtom után megfizetni. Testvér-húgom, Borberek Dánielné gyermeki is praetendálnak az ajtai jószághoz, s ha az én életemben el nem igazodik azon contraversia, az én holtom után az én fiamon kereskednek, akkor is elég baja, fáradsága, költsége lesz, ő rája maradván az én holtom után a teherviselés: méltó s illendő, hogy ő participálódjék nagyobb mértékben az én keresményeimben, hadd legyen miből

költenie az én holtom után a fennmaradott nehéz dolgoknak folytatására, s legyen fáradságának érdemlett jutalma. Sőt mivel kemény parancsolat vagyok a nemességnek személy szerint való táborozásáról, én nyomorú, igen beteges ember lévén, nem vagyok capax a táborozásra, a szegény fiának kell helyettem táborozni, életét kockáztatni, vagy nagy költséggel zsoldosokat állíttatni. Mindezek az elészámlált okok vivének engemet, hogy a fiának testáljam a mit testáltam. Ha pedig, melyet az irgalmas Isten kegyelmesen távoztasson, még az én holtom után a feleségem özvegyiségben lészen, a fiam magtalanul megtalál halni, akkor azt cselekedjék: Mindennemű pénzemet, ezüst portékákat, mindennemű portékákat, házi eszközöket az én özvegy feleségem, és négy házas leányaim egymás között egyenlő részre osszák fel, a maros-széki, káli és körül való falukon való adósságokkal és mind itt Nagy-Ajtán levő adósságokkal, marhákkal. A segesvári s nagy-sinki adósságok, a kétezer forint maradjanak abban az állapotban, a mint ide feljebb megírtam. Ha valamelyik leányom magtalanul meghal, maradjanak attól maradott bonumok az én több életben megmaradott leányaimra, vagy azoknak gyermekeire. Ha pedig, mitől az irgalmas Isten oltalmazzon, mind fiam, leányaim magtalanul meghalának, mindennemű bonumaimnak, adósságaimnak, marháimnak, házi portékáimnak, zálogosításaimnak, minden magam kereste jószágoknak a két része maradjon az akkori tiszteletes református püspök dispositiója szerint a reformata ekklezsia számára, a harmada pedig testvér öcsémre, s húgaimra, vagy azoknak maradványukra.

Ugyszínt is valamelyeket, akármilyen névvel nevezendőket, bonumokat, adósságokat én a fiának legáltam, ha a fiam magtalanul találna meghalni, pénz, köntös, ezüst marhák, portékák, zálogosok, adósságok nem maradhatnak az ő feleségére, mert én tőlem acquiráltattak, s úgy légtam neki, hanem in tali casu, mindazoknak az én életben megmaradott leányaimra vagy azoknak gyermekeire kell visszaszállani.

Ha pedig a fiam maga industriájával keres valamit, azokból szabados dispositiója vagyok akár feleségének, akár másnak legálja, mindazáltal, minthogy a menyem mind hozzám, mind a fiamhoz magát igen jól alkalmaztatta, nem is lehettem semmi jóakarattal hozzája, ha úgy találna lenni (hogy a fiam meghalna), melyet az irgalmas Isten távoztasson, s gyermekei nem maradnának, úgy is azokból, a miket a fiának legáltam, négyszáz forint erő legyen a menyémé, ha gyermekei nem maradnának is a fiamtól, egyéb mindenféle bonumokat tartozzék igazán a leányaimnak, vagy azok gyermekeinek visszaadni, minden perpatvar nélkül.

8. Kevés jószágaim iránt e szerint disponálok: Az ágostonfalvi jószág leány-ágot nem illet, hanem fiú-ágon bírják oly condi-

tióval, ha az egész Cserei familiából álló férfi ág egészen deficiálna, akkor a fiscus tartozik a leány-ágnak ezer tallért deponálni és a jószág vissza megyen a fiscusra. Az ajtai jószág hasonlóképen fiú-ágon való jószág; de ha a fú-ág deficiál, a leányokra deveniál, azért az ajtai és ágostonfalvi jószágokat, minthogy különben is sok száz forintotok mind testvér öcsémnek, mind hugaimnak a szegény atyám testamentuma szerint fizettem és a mi kevés illette volna itt Ajtán a hugaimat, azt is örökösön tőlük készpénzzel megvettem, — melyről a veres bőrű könyvemben elég írás vagyon, mind pedig a leveles ládámban divisionálisok és contractusok megvannak, — hagyom azért az ágostonfalvi és ajtai ősjószágokat, mind a bibarczfalvi portiókkal s jobbágyokkal együtt, úgy száraz-ajtai, nagy- és kis-bacsoni, s közép-ajtai portiókat, mely közép-ajtai jószágot nagyobb rész szerint száraz-ajtai, magam acquirálta jószággal cseréltem által, egy bölöni jószágoeskámat is ott lakó Béres János jobbágyommal együtt minthogy magam acquiráltam, úgy sepsi-széki, kálnoki jobbágyot jószágával együtt, melyeket Kálnoki Bálint nótában incurrálván elvesztett és üdvezült gróf Apor István donációval kérte meg magának Apafi Mihály fejedelemtől és ő nagysága adta nekem szolgálatomért örökösön, úgyszintén a mely jobbágyokat Ágostonfalván, Köpeczen, Közép-Ajtán, Nagy-Ajtán én acquiráltam, és a mely szántóföldeket, szénafüveket vagy örökös jussal, vagy zálogjára szerzettem, melyekről a leveleim megvannak a leveles-ládámban, a veresbőrű könyvemben is írva vannak, úgyszintén Dajka Juczinak két fiát, Györgyöt és Mihályt, Bölöni Ferenczet, a ki most kocsisom, Czifra János fiait, úgy minden egyébtéle acquiráltumaimot, a mint az én házamnál s jószágomban találtatnak, halálomkor hagyom és testálom mind a fiamnak egészben és az ő fiának. Az én feleségem pedig az én adósságomat maga számára fel ne vegye, tőlem zálogosított szántóföldeket, szénafüveket ki ne bocsássa, hanem az olyanokat, mikor a vératyujafiak ki akarják váltani a fiamtól, váltsák ki, a fiam kezébe adják a pénzt, mert ha a feleségem kezébe adják a zálogos summát, a fiam az olyan zálogos földeket, szénafüveket nem tartozik kibocsátani, keresse pénzt az olyan ember a kinek adta, a hova nem kellett volna adni. A nagy-ajtai házat és mindenféle épületeket egykorig én építtettem újólág minden külső-belső udvaron, mert mind porrá égtenek volt; csak a puszta kőfala maradott meg, nagy költséggel reperáltattam, a malmot is két ízben én építtettem újólág; a kastélybeli mindkét kamarát újabban én csináltattam. Ha azért, a mint feljebb íram, a fiam magtalanúl meghalna, in tali casu, minden ajtai, ágostonfalvi s több oda való őstől maradott, vagy én tőlem örökösön, vagy zálogos jussal acquirált jószágokat, jobbágyokat, szántóföldeket, szénafüveket, az én négy házas leányaim, vagy azoknak gyermekei, az

én özvegy feleségemmel együtt osszák öt egyenlő részre; a feleségem, a mely jószágrészt jut neki: bírja özvegyiségiben, míg az én nevemet viseli mind haláláig, de azokból semmit el ne adjon, hanem csak éljen belőle. Ha pedig az én holtom után férjhez megyen, azon részjószág is szálljon vissza az én leányaimra, vagy azoknak gyermekeire, s akkor az én leányaim csak dossal tartoznak az én feleségemnek, úgymint közönségesen 25 forintokkal; ha valamely leányom magtalanul meghal, a neki jutott részjószág szálljon a több leányaimra, vagy azoknak maradványaira.

A fiam életébe pedig az én holtom után sem ajtai, ágostonfalvi s a több ott biratott ős- vagy zálogos jószágaimhoz, ős- vagy zálogos szántóföldeimhez, szénafüveimhez, akár hol ott levő örökös vagy zálogos jobbágymhoz, akár hol ott levő adósságaimhoz, Brassóban, nagy-ajtai házamnál levő ládáimhoz s azokban való portékákhoz, házi eszközökhöz és marháimhoz semmi köze nem lehet a feleségemnek, hanem mindazokat a fiamnak testálom; érje meg azzal, a mit neki testáltam s intertentiójára rendeltem és az ajtai jószágból, özvegyiségére való excisióért, a szt.-páli jószágokat és karácsonfalvi jobbágyokat hagytam, a mint erről ide feljebb vagyon emlékezet, mert az ajtai jószágból az ő özvegyiségére való excisió nem adaequálja a szt.-páli jószágot és karácsonfalvi jobbágyokat.

A mint feljebb is említém, idvezült atyám testamentuma szerint két testvérhugomat: Pohornik Jánosnét, Cserei Juditot és Sigerin Andrásnét Ágnest, a mi kevés itt az ajtai jószágból őket illethette volna, készpénzzel mind a kettőt kifizettem; és örökösen az ő részeket megvettem, arról való levelek megvagnak. Az harmadik hugom Borberek Dánielné Cserei Erzsébet gyermekeit is, Enyedi Szánti Istvánnét és Borberek Józsefet, a szerint igyekeztem volna contentálni, akár pedig törvény szerint eligazíttatni, be is jöttek vala ide Nagy-Ajtára, a nemes szék vice királybiráját s assessorait ide convocáltattam vala nagy költséggel ajtai házamhoz, hogy akár per accordam, akár törvény szerint igazodjék el a dolog; de ők nem akarták, hanem azt kívánták, tegyük félre a szegény atyánk testamentumát és az ajtai jószágot egyaránt bocsássam divisióra vélek; én pedig azt nem tartoztam megcselekedni, ők aztán re infecta vissza mentek, a mint kitetszik az assessorok adta hiteles attestatióból, mely megvagon a leveles ládámban, egy fehérbőrű táskában két csomó levelekkel együtt, mely levelek szükségesek arra a dologra, azért tettem külön azon táskában, ha azért, míg élek, eligazítani nem akarják (noha Isten látja, eddig is azt akartam volna az én részemről, hogy régen eligazodott volna), hanem holtam után az én fiamat háborgatnák, elkészítettem jó lelki ismerettel, igaz üdvezülendő hitem szerint az arra való dolgokat írásban, azon kívül a veresbőrű

könyvemben is egészben beírtam, azok szerint folytassa a fiam holtom után azt a dolgot s azok mellől semmiképpen ne recedáljon. Sőt ha a fiam magtalanul meghalna, egészben deficiálna, úgy is az én életemben megmaradott leányaim nem tartoznának az édes atyámról maradt ajtai jószágban részt adni testvér hugom, Borberek Dánielné gyermekeinek, mert a székely natio örökös praxisa szerint, a fiam defectusán az én leányaim úgy maradnának a jószágban, mint fiú-leányok, s őket concernálná a jószág, collateralis atyafiak lévén a Borberek Dánielné testvér hugom gyermekei, semmi jussok nem volna a jószághoz. Ha pedig a fiannak nem maradna fia, hanem csak leánya, az ő leánya lenne fiú-leány az ajtai jószágban, az az leány sem adna részt az ajtai jószágból, nemhogy a Borberek Dánielné gyermekeinek, de még az atyával egy testvér leány menyeknek is: ez az székelyek örökös törvénye.

9. Maros-széki, káli udvarház, ott való jobbágyokkal, szántóföldekkel, szénafüvekkel, szőlőkkel, úgy az oda tartozó csikszentmártoni jobbágyokkal, (néha idegen emberektől is zálogosítottam Kálban) úgy vagyon ugyan nagyobb rész szerint idvezült első feleségem, Kún Ilona jussán valók, de a házat, sőt mindentéle épületeket, még csak egy karóig is én építtettem Kálban, sok pénzemmel, költségemmel, a derekbéli szőlőt erdőből vágattam ki s úgy ültettem be. Feleségem atyja, Kún Mihály uram adós lévén nekem ezer forinttal, melyet diversis vicibus adtam neki kölesön, a mi keveset szabadon találtam holta után, azon adósságért magam számára elfoglaltam, a több jobbágyokat mind Kálban, mind Szent-Mártonban, úgy malomhelyet, sok szántóföldeket, szénafüveket, hangai szőlő dézmát s egyéb appertinentiákat, melyeket szegény Kún Mihály a feleségével együtt eltékozolt volt, sok száz forintokból álló nagy summa pénzzel váltottam ki másoktól, udvari szolgálattal keresett pénzzemmel, melyekről mind a veresbőrű könyvemben az én írásaim megvannak, mind a leveles ládámban azokról való hiteles levelek, az oeconomiat is magam tulajdon gabonából, magam pénzivel vett béres ökrök s ekék által kezdettem el Kálban, a háznál egy rendben a mit építtettem, menkő-tüze miatt mind porrá égett; újabban nagy költségemmel csináltattam más épületeket, tudja az egy Kálfalva, úgy, hogy 2500 forintokat expendáltam arra a jószágra, magam tulajdon pénzemmel, a mint külön külön hitelesen specificálva vannak a veresbőrű könyvemben. Én reám első édes feleségem apjáról, anyjáról egy bornyú, sem egy pénz, még csak egy fakanál sem maradt, mert azoknak a hallatlan tékozlások miatt, csak a testek s lelkek maradt meg; úgy, hogy mikor meghalt is a szegény Kún Mihály, a magam egyet-másait vonták fel a holt testére, a magam pénzzemmel, költségemmel temettettem el, tisztességesen; sőt idvezült feleségemmel nemhogy valami köntöst,

de igaz hitem szerint, még csak egy kendőt sem adtanak; sőt magam adtam háló egyet-mást is feleségem atyjának, anyjának életükben, mert egy jó pokróczuk sem volt, s magam pénzzel interteneáltam s ruháztam őket; szabad volnék azért vele, hogy a mely nagy summa pénzem azon a jószágon vagyon, akár a fiamnak, akár a mostani feleségemtől való leányom gyermekeinek legálnám, a haza törvénye is arra facultálván engemet, mindazáltal, hogy első feleségemtől maradt három házas leányaimhoz való igaz atyai szeretetemet megmutassam, egyszersmind a lelkem első feleségem halálos ágyában sirva kért engemet, hogy ha az ő holtá után megházasodom is, attól a második feleségemtől leendő gyermekeimnek ne adjak abból a káli pénzem után való jószágból, hanem az ő tőle való gyermekeim lehessenek successorok és ne hagyjam egészben csak az ő tőle való fiamnak is, hanem hadd jusson a leányaimnak is, a mint hogy meg is ígértem szegény feleségemnek;

Azért az én holtam után a fiam a három menyével, Szegedi Gábornéval, Száva Sándornéval, Henter Pálnéval e szerint osztozának: Én Kálban Orbán Borkától zálogosítottam egy benn való pusztá jószágot, a melyre is épületeket én csináltattam, hozzá tartozandó szántóföldekkel, szénafüvekkel, erdővel és ugyanahoz tartozó appertinentiákat váltottam ki másoktól, melyekről mind a leveles ládámban vagyon specificatio, mind a vereshőrtű könyvemben; — ugyanott Kálban Bodoni Jánosnéval vettem örökösön negyvenöt forintokkal egy benn való jószágot, a hol most Dobos Zsigmond nevű jobbágy lakik: ugyanezen jószághoz tartozó öt darab szántóföldet ötven forintokkal váltottam ki; ugyan egy szőlőt Bodoni Jánosnéval husz forinttal zálogosítottam pusztában. Ezek azért a fenn specificált jószágok s apertinentiák, minthogy nem idézültek feleségem jussán való, hanem idegenektől acquiráltam, maradjanak egészben a fiamnak. Feleségem jussán való káli, csikszent-mártoni, vadadi magyar és cigány jobbágyok, szántóföldek, szénafüvek, szőlők, jobbágy sessiók s azokhoz tartozó minden appertinentiák a fiam és három leányaim között osztassanak egyenlő részre négy felé, noha én mindazokat nagy summa pénzzel váltottam ki másoktól. Szegedi Gábornak pedig semmit a káli jószágból, a mi az ő felesége részére jutna, ne adjanak, hanem a mint fennebb is említettem, mivel erős hit alatt való obligatóriára százhusz forintot adtam neki kölcsön, mely pénzt is soha eddig meg nem fizette, azon kívül a fiamat concernáló szolgálattal rehabeált ibesdorfi dézmámát eladta maga adósságába megyesi száznak, mely dézmának inscriptiója tézsen háromszázharminczhárom forintokat, in summa a két rendbeli pénz tézsen négyszázötvenhárom forintokat: ezért a Szegedi Gáborné részére a mi jószág jutna Kálban, azt a részt a fiam tartsa magának, — mindaddig ő bírja, valámig Szegedi Gábor vagy az ő maradványa

azon summa pénzt az én fiamnak deponálják. És e szerint a fiam a káli jószágokban a Szegedi Gáborné számára jutandó részszel együtt annyit veszen el a maga számára, a mennyit a két leányom: Száva Sándorné és Henter Pálné ketten. A káli udvarházat mindenféle épületekkel együtt én állítottam fel nagy költséggel, a fiamnak testálom; úgy a háznál lévő mindenféle marhák, házi mindenféle eszközök ott Kálban s körül való falukban levő adósságokkal a fiam kezénél maradjanak, mivel azon adósságok interessivel s dolgossival kell a káli oeconomiát folytatni s azt nem jó megcsontítani.

Ha az én fiam magtalanul meghalna, úgy az egész káli s körül való jószágok ott való udvarházzal, marhákkal, házi eszközökkel, minden adósságokkal együtt maradjanak a három házas leányaimra s azoknak gyermekeire. Ha a leányaim közül valamelyik magtalanul meghal, maradjanak a több életben levőkre; ha pedig (melyet az irgalmas Isten kegyelmesen távoztasson) mind fiam, leányaim magtalanul deficiálnának, a mostani feleségem idvezült édes leánya, Cserei Kristinától maradt árva fiacskájára, Zejk József-re a káli jószág minden jobbágyokkal, apertinentiákkal, úgy az örökös, vagy zálogos jussal való acquisitumaim, szántóföldek, szénafüvek, marhák, szőlők, minden adósságok ő rája deveniáljanak, ő bírja, valamig első idvezült feleségem vér atyjafiai, Kún István, Kún Mátyás, Csapai Ferenczné maradvái a 2500 forintokat (a másoktól örökösön vagy zálogos jussal acquirált jószágokon kívül), melyeket magam szolgálatommal keresett pénzből fizettem első feleségem jószágáért, egyszermind Zejk József unokámnak, vagy az ő gyermekeinek készpénzül megfizetik, mert a közönséges igazság azt kívánja. Ha pedig a kis Zejk József unokám is magtalanul deficiálna, testvéröcsém, Cserei János uram, vagy az ő kegyelme gyermekei, úgy testvérhugom, Borbereké Dánielné gyermekei succedáljanak mindazokban a fenn declarált káli jószágokban addig a summa pénzig, úgy mindazáltal a 2500 summa pénzből az én testvér atyámfiai vagy azoknak successorai, ezer forint készpénzt adjanak a maros-vásárhelyi reformátum collegium számára, átok alatt hagyom.

Irodalmi szemle.

Dantologia.

Vita ed Opere di Dante Alighieri, per G. A. Scartazzini. Milano, 1895.

Scartazzini tanár, Dante fáradhatatlan bűvára, csak a minap adta ki nagy lipcei commentarjának quintessentiáját*), megint egy remek „vademeum“-mal örvendeztetvén meg az isteni költő életét és műveit tanulmányozó tudósokat és dilettansokat.

A „Dantologia“ nem tart arra igényt, hogy életrajznak nézzék. Commentarium sem akar lenni; sőt az agg tudós, a ki egy egész ember-életet azzal töltött el, hogy a Commedia halhatatlan költőjével benső ismeretséget kössön és kiirtson száz meg száz előítéletet, meggyöngítse a köztudatba furakodott halomnyi hamis adat tekintélyét, — a kéz alatt levő munkára még azt a szerénységet is rá akarja oktrojálni, hogy történeti, irodalmi, kritikai, vagy aesthetikai tanulmány-számba menjen.

Óriási adattár ez a 408 oldalas könyv. Nincs az a vitás kérdés, a mely Dante életének bármely mozzanata, s epochalis vagy kisebb műveinek értelmezése körül felmerülhet, hogy biztos útbaigazítást ne találna benne.

A munka I. részében a költő életét tárgyaló bibliographiai irodalmat mutatja be. Tudvalevő, hogy Dante nem hagyott életrajzot az utókorra; nem intézett hozzá czímezve leveleket, mint például Petrarca; az az egy-pár többé-kevésbé kétes eredetű levél vajmi kevés direct adathoz juttat bennünket. Ötszáz év óta egész könyvtárakat összeróttak ugyan erről is, de megbízható datumokra csak elvétve bukkan a kritikus. Az Emese álmának hasonmásától kezdve, le a barátcsuha, a barlangok, a veroniai menyecskék meséjéig tele akgatták azokat az úgynevezett életrajzokat mindenféle bizarr, phantasticus képpel, a helyett, hogy a leghitelesebb forrásból: saját munkáiból s a kor documentumaiból állították volna össze már valahára. Regények lettek azok nagyobbára; képtelen hypothesisok, hihetetlen combinatiok raktára. Boc-

*) La Divina Commedia di Dante. Riveduta nel testo e commentata da Scartazzini. Edizione minore. Milano, 1894. Ajánlva a Dante-tanulmányok macesásának. lord Warren Vernonnak.

caccio írta meg az első e fajta regényt, azóta teremnek, mint a gomba. Ebben a században a nápolyi Troya volt az atyamesterük. Irodalmi curiosumok ezek legföljebb; komolyságot várni tőlük annyi lenne éppen, mintha történeti tények igazolására don Quichotte-ot akarnánk idézni. Már pedig a tudományos szakbeli kutatás mostani állása mellett, Dante teljes, kritikai életrajzára, ki tudja, meddig kellend még várunk az eddigi gyarló adattári codexek mellett. Kivált a firenzei Societa Dantesca Italiani Rivistá-i s legutóbb az amerikai Dante Society Annual Reportjai biztatnak e feladat mielőbbi megoldásával; sőt a cambridgei csak a minap azzal a rég várt hírral lepett meg, hogy Passerini gróf, a Venczelében 1893. óta megjelenő Giornale Dantesco szerkesztője ez idő szerint egy ily adattáron dolgozik. De Scartazzini nem hiszi, hogy a terv egyhamar megvalósuljon. „Nem látják azt már meg a mi szemeink...”

A történeti és irodalmi segédforrások kimerítő felsorolása után a XIII. századbeli nyelvet tárgyaló kútfők méltatása következik. Minthogy az isteni költemény, a melyre „ég és föld rátette a kezét”, felöleli a korszak összes tudását, mythológiát, történelmet, csillagászatot, földrajzot, bölcsészetet ée theológiát, politikát és természettudományokat: tökéletes megértéséhez a középkornak nem közönséges ismerete szükséges; azonkívül jártasnak kell lenni a nyelvészetben, mert különben sokszor homályban marad a költemény szó szerinti jelentése. Vergilt, Horacot, Ovidiust, Liviust, Lucanust, Cicerot, Aristotelest, Sz. Ágostont, Aquinoi Tamást, Boetiust s az ó- és középkornak annyi más bölcsészét és theologusát, legendáját és hagyományát is meg kellvén ismerni: Scartazzini e tekintetben is megbecsülhetetlen kalauz. A szépművészetek, melyeknek fejlesztésére ember ő nála jelentékenyebb hatással aligha volt, szintén megkívánják, hogy Dante kedvéért velök ne csak felületesen foglalkozunk. Az ide vonatkozó tájékoztató munkákat is megtaláljuk itt. És mert Danteról tömérdek tanulmányt írtak össze világszerte, szeretnők azt is mind egy teljes bibliographiában együtt látni. Úgyde Scartazzini a maga nagyon is indokolt pessimismusával, a ránk mostanában beköszöntő évtizedektől ezt sem reméli. Annyi talány várja itt még a maga Oidiposát, hogy esztelenség volna bárkiről is feltenni, hogy azt a sok kétséges, határozatlan kérdést képes leszen megfejteni s le tudja emelni a fátyolt minden mysteriumról. „Non liquet, nem tudjuk, nem értjük.”

A II. fejezetben a Dante születésétől Beatrice haláláig terjedő időszakkal foglalkozik. Szól a költő őseiről, születéséről, gyermekkoráról, első tanulmányairól, barátairól, első szerelméről, katonáskodásáról „kedvesének” elhunytáról s az egykorú főbb politikai eseményekről. Bebizonyítja többek közt, hogy sem azoknak a commentatoroknak nincs igazuk, a kik Beatricetől megtagadják a valóságos létezését és pusztá abstractionnak, a német-római császárság megszemélyesítésének, a működő értelem jelképének, vagy általában a nő eszményének, vagy az egyház

symbolumának tekintik; de viszont nem ad igazat azoknak sem, a kik Folco Portinari leányát tartják a költő kedvesének. E nézetekkel kimerítően Prolegomenái-ban^{*)}, valamint egy másik nagyszabású művében^{**}) végzett. Ezúttal meg kell elégednünk a végeredmény bemutatásával, mely abban áll, hogy Dante kedvesének semmi esetre sem „Beatrice“ volt az igazi neve. Azt nem tagadja, hogy Folco Portinari leányát, Simone dei Barti nejét, Beatricenak hívták, de ez a nő nem lehetett Dante kedvese. Csak nem kürtöli világgá kedvesének nevét, mikor a „Vita Nuova“-ban több helyt nyíltan kimondja, hogy nem akarja elárulni szerelmének titkát, tehát a nevét sem. Mindjárt a könyv elején ő maga, Dante említi, hogy az ő kedvesét csak azok nevezik Beatricenak, a kik nem tudják az igazi nevét. Dante kedvesét minden másnak hívhatták, csak Beatricenak nem. Hiában hivatkoznak az illetők az akkori troubadourokra, meg a középkori női cultus különcz divatjára, azt nem hitethetik el velünk, hogy Dante kedvese, a ki őt felvezette Isten színe elébe s a kit életének őrangyalává tett, — hogy az a nő valaha valakinek másnak a hites felesége volt légyen.

Majd áttér a Beatrice halálától VII. Henrik császár haláláig terjedő 23 év ismertetésére. A költő kétségbeeséssel határos lelkiállapotának, második szerelmének, a tudomány vígasztaló erejének rajzához mindenüvé odaacsatolja lelkiismeretes bírálaton átszűrt forrás-gyűjtését. Családi tűzhelyére, nyilvános szereplésére, száműzetésére, bujdosásában töltött éveire s a nagy csalódásra vonatkozó adatok a legújabb kutatások felhasználásával vannak elősorolva; e kérdéseknél is megdönthetetlen érvekkel ver le számos olyan állítást, a mik közelismerésben részesültek a sok hivatlan, nem ritkán jóhiszemű, de rendszeren gyenge apparatussal dolgozó Dante-búvárok révén.

Kivált magánéletéről keringenek a legképtelenebb hírek, a legbádatarabb mendemondák. Házasságáról, gyermekeiről, feleségéről ő maga szándékosan-e, vagy véletlenül, de következetesen hallgat. Boldog volt-e hát a házassága, vagy boldogtalan? A két ellentétes nézet mellett egyenlő számú érveket hoztak fel, de azért ma sem tudjuk, hogy Gemma jó, nyájas feleség volt-e, avagy valóságos Xantippe; hogy áldás volt-e oldalán a férj életére, vagy pokol. De másrészt a felől sem tudunk tisztába jönni eddig, hogy maga Dante milyen férj, milyen apa lehetett. Szeretnők — úgymond a tudós kutató, — ha a legjobbat tehetnők fel róla; de fájdalom, nagyon is jól tudjuk, hogy nagy szellemek, híres költők és tudósok nem mindig a legjobb férfiak és családapák. Egy-némelyik asszony sokat tudna arról beszélni szegény, hogy a férj lángesze, hírneve, tudása elég-e egy asszonyi szív boldogítására.

Az I. rész IV. fejezetében Dante életének utolsó korszakát méltatja, 1313-tól 21-ig. Önvallomásait, megtérését zarándoklását, utolsó me-

^{*)} Prolegomeni della Div. Com. Lipsia, 1890. (177—183. l.)

^{**}) Dante-Handbuch. Leipzig, 1892. (171—193. l.)

nedékét, halálát, sírjában is üldöztetését tárgyalja. Majd származásával és apotheosisával zárja be ezt a részt.

Most következnek a költő műveinek bibliographiája. A Commedia codexeit egy származási-ág teszi áttekinthetőbbé. A XV. századtól fogva napjainkig megjelent 400-nál jóval több különféle kiadást sorolja fel azután; a Foligno-félétől kezdve, melyet a még más három legrégebb kiadással együtt szóról-szóra, gyönyörű facsimilékkal, lord Warren Vernon adott ki fejedelmi bőkezűséggel; a Witte-féle igazán kritikai, egyetlen kiadás mellett még az 5 $\frac{1}{2}$ cm. hosszú, 3 $\frac{1}{2}$ cm. széles, 500 oldalas apró „Dantino“-t is megemlíti.

Az isteni költemény célját, alapeszméjét, allegoriáját, ezt a kiemeríthetetlen tételt tárgyaló commentariumok, melyek közül akkor mindjárt napvilágot látott a legelső, alighogy Dante behunyta szemeit s azóta folyton-folyvást szaporodik a számok, — hangyaszorgalommal vannak összegyűjtve. Sajnálja Scartazzini, hogy Giacomo Poletto, a Dizionario Dantesco megindítója, ebbeli szép vállalatával 1887. óta még nem készülhetett el.

A legnehezebb problémák közül való bizonyára az a kérdés is, hogy miben állott hát Dante nagy bűne. Megfejtése nélkül hiában keressük a kulcsot, mely a vétkes ember megváltásának, a népek erkölcsi és politikai újjászületésének, az emberi szellem tragikus, de dicsőséges életének hőskölteményéhez felnyitja az előcsarnok ajtaját. Scartazzini szerint az a bűn, melylyel Dante önmagát vádolja, nem az unásig emlegetett érzékiség kicsapongásai, nem is a kételkedés, hitetlenség, valósi közömbösség, mert philosophiai tanulmányai ennyire nem vesztették meg a lelkét soha; de nem is a hit, remény és szeretet hiánya: hanem egyszerűen abban állott az egész csupán, hogy a theológiát és az egyházi ügyeket a philosophia kedvéért jobban elhanyagolta, mintsem azt a középkori vakbuzgó felfogás megengedte.

Még a commentatorok rengeteg számánál is többre megy azoknak a száma, a kik a Commediával, vagy annak egyik-másik helyével különféle tudományos szempontból foglalkoztak. Közülök a legtekintélyesebbek a Dantologia 239—244 oldalán vannak felhalmozva, a következő rovatok alatt: kritikai és irodalmi tanulmányok; a Commedia eredete, allegoriája, hittana, bölselete, astronomiája és politikája. A számottevő szótárak és concordanzák után a jobb nevű illusztrációk gyűjteménye és a musicographia következik. Ezt a fejezetet a világ minden művelt classicus és modern nyelvén s a több olaszországi tájnyelven megjelent fordítások jegyzéke zárja be. A „magyar“ rovat nem teljes. Angyal János „Pokol“-járól tud, de Szász Károly fordításai közül csak a „Pokol“ I. III. és V. énekének magyarra átültetéséről vesz tudomást. E sorok írója ezért kedves kötelességének tartotta, hogy mindjárt a könyv első átlapozása után levél útján felkérje az érdemes kiadót a hézagok alkalmi pótlására s így teljessé legyen a „magyar“ rovat is,

ne csak a Dantológiában, hanem a Dante-Handbuchban is, melyben az egyébiránt részletes és még kimerítőbb adattár még felületesebben bánt el vele.

Miután még a „Convivio“, a „De Monarchia“, „Della Volgare Eloquenza“ s a levelek kiadásairól, valamint azok fordításairól szól, a II. rész II. fejezetében a költő lelki fejlődésének három fázisának méltatására keríti a sort; a III. fejezetben a kisebb, kétes eredetű, apokrif munkákat tárgyalja. A IV. fejezetben a Commedia forrásait, formáját, tervezetét, symbolismusát, topographiáját veszi elő. Végül, mikor a kárhozat, megbánás és üdvözülés három országának könyvéről a mai napiglan felhasználandó kutatások felett szemlét tartott, nekifog a Dantét utánzó poéták nyilvántartásának emberfölötti munkájához, de azok annyian vannak, elszórva szerteszét az egész földgolyón, mint a mennyi a csillag az égen.

Cs. Papp József.

A Lónyay-család története.

Lónyai-család Nagy-lónyai és vísáros-naményi gróf, báró és nemes. Irta: Feöldi Doby Antal. Budapest. Pallas részvénytársaság nyomdája. 1895. 8 r. 140 l. IX. melléklet. VIII. táblázat. Ára (?)

A Lónyai-család már a második mutatvány szerzőnek ily című munkájából: „A magyarországi benszülőtt és beköltözött mágnás-családok ismertetése.“ Az első volt a Podmaniczky-család. Mindkét családtani munkát jellemzi az érdekes adatok halmaza, mi annál meglepőbb, mert szerző a fővárostól távol lakván, sokkal több fáradságába került ez adatok összegyűjtése, mint valamelyik nagyobb tudományos központban.

A Lónyai-család, mint a Fejér által közlött s a munkához mellékelt okirat igazolja, az ország egyik legrégebbi családjá, mely szerepelt már Szent István idejében is; régóta nagy kiterjedésű birtokai voltak, s részint birtokai, részint az egyes családtagok kiválóbb tehetségei következében többször játszott jelentékeny szerepet.

Családi okmányok tanúsága szerint első ismert törzse Lóna Gurg (György ?) volt a Keme nemzetségből, ki Béla hercegnek 1032. évben Lengyelországba menekülésekor hű kísérelője volt. Ezután is majd minden nemzedék mutat fel kiválóbb szereplőket: főispánokat, fontosabb várak kapitányait stb.

A többek között is kimagasló Zsigmond, a Jakab ágzatából (szül. 1593., megh. 1652.). Szerző Zsigmondot a Szilágyi Sándor és Zsilinszky Mihály által összegyűjtött adatok alapján ismerteti, mint jeles államférfiút, ki tehetségeit a nemzeti párt ügyének előmozdítására fordította. Zsigmond nyeri a bárói méltóságot II. Ferdinándtól 1627-ben, kiváló érdemei elismeréséül.

Zsigmond leánya, Anna, Kemény János felesége, szintén kiválik, különösen férje és fia ügyének pártolása által.

Zsigmond testvérének, Jánosnak, utóda V. Menyhért (sz. 1822, megh. 1884.) volt miniszterelnök, cs. és k. v. b. t. tanácsos, ki a grófi méltóságot nyerte I. Ferencz Józseftől, 1872. évben.

Szerző e kimagasló családtagokkal foglalkozik legbővebben; de a család többi tagjaira vonatkozólag is felhasznál minden adatot, a mit csak megszerezhetett. Az adatok ügyes felhasználása és csoportosítása teszi élvezhetővé a művet laikusra nézve is.

A családtani művek ilyen alakban nemcsak élvezhetőek, hanem élvezetesekek is. Végig kísérni egy család történetét a honfoglalástól kezdve, megfigyelni a hatást, melyet a család a nemzet sorsára gyakorolt, vagy viszont a nagy nemzeti események hatását a család sorsára: igen sok tanúságot nyújt. Szerző fáradozása nem vész kárba, mert evvel a rendszerrel dolgozva, nem az úgynevezett aristokratikus eszméknek tesz szolgálatot, hanem ápolja a nemzeti szellemet, melynek egyik lényeges kelléke, hogy a nemzet minden rétege megbecsülje és tisztelettel legyen azok iránt, kik a köznek tett szolgálataik által érdemeket szereztek.

Ohajtjuk, hogy szerzőnek minél előbb sikerülne ne csak a III. és IV-ik mutatványt, mint előszavában jelzi, hanem az egész nagy művet közrebocsátani.

d. i.

A bölcsészet története.

A bölcsészet története kezdettől mostanig. Magán és iskolai használatra készítette Nagy Ferencz, a bölcsészet rendes tanára a kecskeméti ref. főiskolában Második bővített kiadás Kecskeméten (Metzger Béla tulajdona), 1896. 215. Ara 3 korona.

Szinte eseményszámba megyen szegényes philos. irodalmi viszonyaink között szerző művének 2-ik kiadásban való megjelenése. „Magán és iskolai használatra“ szánt műve e czéljaira k lehetőleg meg is felelt; legalább arra mutat az a körülmény, hogy 20 évvel azelőtt megjelent könyvének 2-ik kiadása vált szükségessé. A 2-ik kiadás lényegében ugyanazonos az elsővel, „tartalmán semmit sem változtatott“, s csakis a darvinismus rövid vonásokban való ismertetésével toldotta meg. „Nem önálló forrástanulmányon épült mű, hanem a külföldi nagyobb bölcsészettörténelmi munkák összehasonlítóztatása alapján készült.“ „Legerősebb támasza és irányadója“ Lewes-Bánóczyi műve, s a németek közül: Überweg és Reinhold. A bölcsészettörténet magyar irodalmi törekvéseit az egy Domanovszkyt kivéve, kit egyetlenegyszer idéz, meg sem említi. Álláspontja, mi az egész művön végig vonúl, a positivismus, mely tudvalevőleg tisztán tapasztalati alapon a theologia s a metaphysika kizárásával törekszik a tudományok organismusának rendszeres felépítésére

Három korszakot különböztet meg, u. m.: ó-kori, középkori és újabbkori bölcsészettörténetet.

A görög bölcsészettörténet (7—95. l.) felosztásában Überweget követi, vagyis különbséget tesz kosmoanthro- és theocentrikus korszak között. A természetes és világos rendszerezésnek a tartalom is megfelel, sőt itt-ott ítélezéseiben önállóságot is mutat. Überweg és Reinhold műveinek a szöveg alatt közölt idézetei legtöbbször igen találók, s csak a 72. l. idézete s annak magyar szövege a 84. l. jegyzetében felesleges ismétlés.

Az egyházi atyák s a scholastika bölcsészetét (99—113. l.) a „Középkor“ címe alatt aránylag igen röviden tárgyalja szerző. Itt ítélezéseiben helyenként épen nem találó. Erős e kitétel: „Keresztyén bölcsészetről beszélni visszaélés a nyelvhasználattal“, s keresztyén bölcsészet épen nem „keresztyén metaphysikával“ azonos (99. l.) Nem szabad összezavarni a keresztyén bölcsészetet a középkori scholastikával, a hol a bölcsészet csakugyan a dogmák felvilágosítására, kibékítésére és alkalmazására szolgált. Jól tudja a szerző, hogy a vallás is a gyakorlati bölcsészetnek egyik ága, s hogy épen a keresztyén vallás igen nagy szerepet játszik az újabb vallásphilosophiai rendszerekben. S erős szerzőnek ama tétele, hogy „általában a hitelvekre nézve az apológéták kora nagy ingadozást mutat“ (103. l.), vagy hogy „a szentháromság dogmájának megalkotása után az egyházi atyák Krisztus személye felett vitáztak.“ Épen megfordítva áll a dolog. Az apológéták kora ugyanis hiterős kor volt, s az egyházi históriában jártas előtt ismeretes, hogy a háromság tanát csakis a christológiai vitákra következőleg formulázták és szentesítették az egyházban.

A „scholasticismusnál“ a 42. és 43-ik § megfordított viszonyba helyezendő. Mert mi más idézte elő a scholasticismus fénykorát, ha nem a nyugati keresztyén gondolkozásnak „az arabs bölcsészet“-tel való megismerkedése s általa való teljes átalakulása. Tehát előbb e bölcsészetet, s csak aztán a scholasztika fénykorát kellett volna szerzőnek ismertetnie. S aztán, ha e fénykorról beszélünk, akkor miért maradt el Albertus Magnus, Aquinói Tamás és Duns Scotus? Hisz ők a scholastika fénykorának vezérlő csillagai az egyházban. A „renaissance“ átmeneti korszakát pláne csak pár sorral méltatja a szerző s a protestantismusnak a philosophiához való viszonyáról is csak annyit mond, „hogy a reformátorok az egyéni szabadság elvét tüzték zászlójukra.“ de vajmi ritkán követték azt a gyakorlatban, (113. l.) Pedig tényleg úgy áll a dolog, hogy a protestantismus ugyanannak a szellemnek a lényegéből indul ki, mint az újabb bölcsészet, habár e szellem külön mint vallási és mint tudományos elv érvényesült, s a maga fejlődésében folyvást párhuzamosabban haladt egymás mellett. Ha szerző megnézi Erdmann bölcsészettörténetét, ott azt találta volna, hogy „a modern bölcsészet lényegében véve protestáns bölcsészet“, vagy más szóval „protestantismus“ bölcsészet a gondolkodó tudat sphärájában.“ Általában az egyházi atyák, a scholastika s az átmeneti korszak bölcsészetének tárgyalása szerző művének leghiányosabb része.

Az újkori bölcsészet felosztásában „legerősebb támaszát és irányadóját“ Lewest követi. Inkább szellemesen, mint tárgyilag helyesen különbséget tesz Kantig (117 - 158. l.), Kanttól Comte-ig (164 — 191. l.) és Comte-től napjainkig (197—214. l.) terjedő bölcsészet között. Itt előre is sietek megjegyezni, hogy helyesebb szólani a Kanttól Hegelig és Hegeltől napjainkig terjedő bölcsészetről.

A Kantig terjedő rendszerek sorában Cartesius bölcsészetének ismertetésénél miért nem említette meg egyik hazai követőjét, Apáczai Cseri Jánost? Általában a hazai bölcsészeti törekvéseket a legkisebb figyelemre sem méltatja, s csak Benekenél tesz kivételt, kinek hazai követőjét Mihályiban nevezi meg.

Szól ugyan arról, hogy Kant, Hegel és Herbartnak nálunk is voltak és vannak követői, de egyet sem nevez meg közülök. Épen nem szabad beérnünk azzal, hogy „hazánkban a magyar bölcsészek majdnem kivétel nélkül ekklektikusok“ s hogy „a magyar bölcselkedés inkább a reálempirismus felé hajlik, mint az idealismus felé“ (215. l.). Úgy tesz a magyar bölcselkedéssel, mintha az nem is léteznék, mintha 300 éven át aludtunk volna. Pedig Cartesiustól kezdve föl egészen Kantig, Hegelig, sőt a lipcsei Wundt-ig folyton lépést tartottunk, legalább receptív irányban, a philos. eszmék el-sajátítása és feldolgozása, vagy legalább is átültetése terén. Ha valahol, úgy e téren is szükség volna a magyar nemzeti felfogás érvényesítésére és múltunk emlékeinek hű megőrzésére. Megadta erre az útmutatást a derék Erdélyi János „A bölcsészet Magyarországon“ cz. művében. S nincs is mit szégyellenünk, ha p. o. a hazai Kant- és Hegel-féle mozgalmat tárjuk az olvasó elé.

Érdekes, hogy Cartesius után Hobbest és Gassendit tárgyalja, holott Hobbes matematikai naturalismusa egészen természetesen Bacon realismusának a folytatása. A 47. és 48-ik §. tehát felcserélendő. S a mit szerző Hobbes „valódi empirismusának“ nevez, az már több annál, az már sensualismus, a mint a philosophiát is „testtannak“ definiálta. Egyebekben világosan és meggyőzően, sok önálló felfogással tárgyalja a Kant előtti rendszereket, s csak azt nem értjük, hogyan lehetett az 54-ik §-ban a francia sensualismus és materialismus czíme alatt a 162. l. tárgyalni a modern materialistákat, u. m.: Tainet, Czolbet, Vogt-t, Moleschott-t, és Büchnert?

Erre következik a Kanttól Comte-ig terjedő rész a maga 5 főalakjával, u. m.: Kant, Fichte, Schelling, Hegel és Herbart. Teljesen hibás a Kant előtti párhuzamos rendszerek végeredményét „materialismus és idealismus“-nak nevezni, sőt inkább az előzők skepticizmusa és dogmatismusával (Hume—Wolff) szemben keletkezett Kant kritikizmusa „Bisher hatte man die Wahl entweder dogmatisch, wie Wolff, oder skeptisch, wie Hume zu verfahren, der kritische weg ist der einzige, der noch offen ist“ mondja Kant maga

„A tiszta ész bírálata“ cz. főművében. E kritikai bölcsészet ismertetése „rövid kivonatban“ bár, szerzőnek igen jól sikerült. S ugyanazt mondhatjuk a többi rendszerekről is. Csak azt nem értjük, hogyan kerül Schleiermacher Schelling követői közé? a kinek rendszerében — mint Falckenberg szellemesen megjegyzi — „geben sich die verschiedensten Systeme (Kant, Fichte, Schelling, Platon, Spinoza, Leibniz, Jacobi s a romantika) ein Rendezvous“.

Hegel rendszerének ismertetésénél kár volt a jobb és balpárti hegelismust legalább rövid vonásokban nem ismertetni, s legfeljebb mosolyt gerjeszt az olvasóban szerző megjegyzése: „Hegel komplikált és sok tekintetben érthetetlen bölcsészetéről“, „melyet csak az érthet meg teljesen, a ki arra született.“ Pedig a fejlődés fogalmát e bölcsészetnek köszönhetjük, s absztrakt logikai schematismusa daczára hazai követői is (Tarczy, Kerkápolyi, Molnár Aladár, Erdélyi és Dománovszky) áldásosan működtek a közművelődés templomának felépítésében.

Hegel és Herbart után egészen természetszerűleg Lotze, Fehner, Wundt s a modern kantianismus következnek, de mindezekről említés sincs téve szerző művében. A helyett a „Comte-től mostanig“ cz. 3-ik korszak Comte-t s a Darwinismust tárgyalja. Hogy ide Schopenhauer és Harthmann sehogy sem való, hanem a Kant-Hegel utáni bölcsészeti rendszerek sorába, azt hiszem, nem szorúl bővebb magyarázatra. Szerző álláspontján természetesnek találjuk, hogy a pozitív philosophiával s annak az ismeret összhangzó rendszerezése körül szerzett érdemeivel különös hévvel foglalkozik. Közlebbtről a darvinismus vonzó ismertetésével műve előnyösen kiegészült az első kiadással szemben.

„A bölcsészet jelen állása“ cz. §. nagyon rövid. Abból ugyan nem értesülünk a külföld philos. mozgalmairól. Kár volt itt Überweget jobban nem követnie. S aztán sajnosan nélkülözzük a modern scholastika, az u. n. tomismus ismertetését, a melyre XIII. Leo pápa 1879. aug. 4. Tamás-encyklikája adta meg az irányt.

Szinte bosszantó, hogy szerző oly kevés gondot fordított az irodalomra. Pedig művének buzdításul kellett vala szolgálnia a további tanulmányozásra s az önálló philos. studiumra. Teljesen hiányzik a műből oly §, mely a bölcsészettörténet irodalmával foglalkoznék. Művéből nem értesül az olvasó Zeller-nek, Fischer-nek, Erdmann-nak, Falckenberg-nek, vagy Windelband-nak klasszikus műveiről s a fontosabb újabb monographiákról. Pedig akadémiai studiumot főleg a philosophia terén irodalom nélkül nem is képzelek.

S ugyancsak hiányzik a főbb philos. művek megjelenési éveinek a megjelölése.

Előadása vonzó, stýlja magyaros. Dicséri a revideálónak, Öreg Jánosnak ismert tollát. Sajnos, hogy több rossz szó mégis megmaradt

a szövegben, mint p. o. közület (53. l.), szóratok (65. l.), iskolásság (107. s 156. l.), összerakó ítélet (167. l.), korábbani (176. l.), eszközi (175. l.), kiinduláspont (178. l.), életművetlen (183 l.), előderőket (196. l.), tartékonytság (196. l.), összítí (197. l.), tudalmatlan (201. l.) s külsőíteni (202. l.) stb.

Az orthographiában sem következetes. Van p. o. a könyvben: physika, phisika és phisica; Athen, Athenäbe, Ahtenaebe, athenbéli s athenei; stoicus és epikureus; fantázia és phantasia; phylosophiától és philosophiától; determinismus és determinizmus; metaphisica és metaphysica; real, realé és reál.

A főbb nyomtatási hibák közül a következőket említjük: Lebens- wise,- weise helyett (66. l.), inductió inductiv h. (45. l.), kriteiumra kriteriumra h. (68. l.), Gewiessheit, Gewissheit h. (74. l.), im ihm h. (79. l.), út új h. (84. l.). Kelem Kelemen h. (85. l.), jezsuiták jezsuiták h. (125. l.), kirélynő királynő h. (125. l.), phlozóphus philoszóphus h. (148, 182. s 185. l.), összrakó összerakó h. (167 l), Grudlage Grundlage h. (177. l.), gyakorlatl gyakorlati h. (179. l.), támasgásai támadásai h. (181. l.), rendszrre rendszere h. (187. l.) fogalmában fogalmában h. (193. l.), Schopenhaur Schopenhauer h. (201. l.) állattól állattól h. (211. l.).

Különben a művet igazán nyereségnek tartjuk szegényes philos. irodalmunkban. A mű kiállítása dícséri Metzger B. könyvnyomdáját.

Eperjes.

Dr. Szlávik Mátyás.

Különfélék.

Szarvas Gábor.

Október 12-dikén reggeli öt órakor hunyta le szemét örökre Szarvas Gábor, tudományos életünknek e messze kimagasló alakja, kinél szélesebb körre ható munkássága magyar nyelvésznek korunkban nem volt. Legnagyobb hatást a Magyar Nyelvőr cz. folyóiratával ért el. Ennek hasábjain kezdett kéréllhetetlen harcot a nyelvújítás visszaélései, a nyelvünkbe betolakodott barbarizmusok ellen, itt küzdött ellenük a modern tudomány elveivel, a tények hatalmával, sokszor a gúny és sarcasmus fegyverével, míg eszméit diadalra nem vitte.

Akárhová tekintünk a magyar irodalomban, akár a szép próza, akár a tudomány nyelvére, mindenütt ott van az ő nagy reformátori működésének áldásos nyoma. Az új korszak Kazinczy Ferencze ő, a ki

nyelvünk megújhódását akarta, mint amaz, csakhogy magyaros, nemzeti szellemben.

Áldás érte nemes hamvaira!*)

H. I.

Szentjóni Szabó László emlékezete.

Száz esztendeje múlt ma, e hó 10-én annak, hogy a kufsteini vár sötét börtönében egy magyar poéta húnyt el, vigasztalanul, rab-ságban. Szentjóni Szabó László, a magyar dalköltő, 1795. október 10-én lehelte ki nemes lelkét a szabadság ellen emelt gyászos emlékü sziklavárban. 28 éves volt a magyar irodalom e nemes martirja, kit poétikus lelkének lovagias becsületérvése vitt a halált hozó penészes börtönbe. Igaz kegyelettel emlékezünk meg róla, ki, mint a Martinovics-féle összeesküvés nemesebb eszméinek egyik vértanúja, egy évszázad óta alusza örök álmát. Vajjon nem dobbant-e meg sírjában is, kihűlt szíve, midőn épen most megvalósultak legalább részben amaz eszmék, melyeket ő önzetlenül és ideálisan vallott, az ingatag jellemű Martinovics túlzásai nélkül? Szentjóni Szabó László élte folyása, rövid vonásokban vázolván ez volt:

1767-ben jun 22-én született Ottományoson, Biharmegyében, református családból. Tanulmányait, miután szülőfaluja népiskolájában elvégezte, Debreczenben folytatta. A lelkészi pályára készült, azonban József császár, ki u. n. »nemzeti iskolákat« létesített, 1786-ban Nagyváradra kinevezte a szorgalma és tehetsége által kiváló ifjút tanítónak, majd 1790-ben áttétette Nagybányára a kir. gimnáziumhoz, mint a rhetorikai osztály tanárát. Ez utóbbi helyén még egy évet sem töltött be, József császár meghalt és reformjai vele együtt megszűntek. Szentjóni Szabó Lászlót — mint a többi protestáns tanárokat — elmozdították a katolikus iskoláktól és ő is kenyér nélkül maradt.

Most már nem akart az általa félbenhagyott theologiai pályához visszatérni, hanem a jogi pályára lépett. 1794-ben Biharmegye tiszteletbeli jegyzőjévé választották s ugyanekkor gr. Teleki Sámuel magántitkárául fogadta. Sorsa ismét jobbra fordult, de meg volt írva a végzet könyvébe, hogy életében kevés legyen a derű. A Martinovics-féle összeesküvés két részese, Szentmarjay és állítólag Hajnóczy, a miben azonban kételkedünk, megismertették vele a titkos társaságot és a Martinovics által fordított híres kátét. Szentjóni Szabó be is vettette magát a szövetségbe, később azonban látván Martinovics túlzó és veszedelmes czélját, kilépett közülök. Mint becsületes magyar embernek, eszébe sem jutott az, hogy följelentse a szövetség tagjait. E jellemes cselekedete vitte a legnagyobb veszedelembé. A mint porbe

*) Szarvas Gábor életét és működését folyóiratunk jövő számában bővebben méltatjuk.

fogták az összeesküvés részeseit, az ő neve is a vádlottak közé került. Hiába bizonyította be, hogy ő kilépett a többiek sorából, azt, hogy nem jelentette fel őket, éppen akkorá bűnnek számították, mintha köztük maradt volna. És 1795 május 5-én a kir. tábla, örök szégyenére az ítélet hozóinak, halálra ítélte Szentjóni Szabót. Másnap a hétszemélyes tábla megrősítette az ítéletet. A király kegyelem útján fogságra változtatta az ítéletet.

Szentjóni Szabót Kufstein várába vitték, a hol azonban nem sokáig szenvedett, néhány hónap múlva elpusztította beteges testét a börtön levegője. Még abban az esztendőben, október 10-én meghalt.

Szentjóni Szabó László, mint író 1787-ben lépett föl először a Magyar Művészetben, 1788-ban a Kassai Magyar Társaság tagjai közé lépett és a társaság közlönyében, a Magyar Művészetben, számos becses próza- és versközleményt adott. Több verse az Orfeuszban jelent meg. Neve, főként mint dalköltő, az egész országban ismeretessé vált. A kassai társaság népies, de válogatós irányát követte szép sikerrel. Költeményei, főként azok, melyek nem az akkor divatos alkalmi költemények közé tartoznak, nemes és komoly érzellemmel vannak tele. Itt-ott kedélyes, népies humor csillan fel egy-egy versében (Az együgyű paraszt.) Sokoldalú tehetségére vall, hogy lírai működése mellett a drámával is szerencsés próbált, a mi az akkori kor termékeihez viszonyítva, elég jól sikerült. Legbecsesebbek azonban lírai versei, melyek némelyikét ma is élvezettel olvashatjuk.

Ne feledjük el, hogy 28 éves korában, ifjúkorának legszebb idejében, váltotta meg a halál a rabságból. Ha ez a szelídeleklű, nemes érzésekkel tele, a népies nyelvel oly jól bánni tudó poéta tovább élhet vala, ki tudja, mivé fejlődik tehetsége.

Halálának százados évfordulóján e rövid méltatással csupán emlékének akartuk meghozni az őszinte kegyelet engesztelő áldozatát

Kolozsvár, 1895. okt. 10.

Gyalui Farkas.

Utiemlék a tavak országából cz. alatt Merza Gyula, az Erdélyi Kárpát-Egylet derék pénztárosa, 38 lapra terjedő füzetben az általa méltán osztrák Svájcznak nevezett Salzkammergut-ról érdekes útleírást adott ki. A szerző vidáman, ötletesen ad számot benyomásairól, sok mindent meglát útjában s olyasmit, a mit nálunk is szükségesnek vélne a turistaság előmozdítása ügyében, hangsúlyoz is. Az az óhajtása, hogy „tegyünk koronként a hazai kirándulások mellett külföldi utazásokat is, mert ha az ott künn tapasztaltakat itthon értékesítjük, annál jobban fogjuk felvirágoztatni azt a még oly rövid időre is fájó szívvel elhagyott rögött, melyet szülőföldünknek nevezünk.“ Merza Gyula ez útleírása igen kellemes és érdekes olvasmány, melynek turisztikai szempontból is van becsé. Gy.

Az „Olcso Könyvtár“-ban, melyet Gyulai Pál szerkeszt s a Franklin-Társulat ad ki, legújabbán kilencz kis kötet jelent meg, melyek a következő műveket tartalmazzák: *Balzac Honoré elbeszéléseiből*. Francziából fordították Béri Géza és Béri Gyula. Balzac öt elbeszélését adja, a Harminczéves nőt, a Családi élet nyugalma-t, a Grande-Bretéche kastély titká-t, a Titkos gyötrelmek-et és Az erszény-t. Az elbeszélésekhez Béri Géza írt tartalmas előszót, ismertetve Balzac életét és méltatva irodalmi működését. — *La Rochefoucauld gondolatai*. Fordította Béri Gyula. (347. sz.) Ára 40 kr. La Rochefoucauld szellemes maximái egy részét Kazinczy Ferencz is átültette irodalmunkba. La Rochefoucauldról jogosan szokás mondani, hogy e kis könyvében mindaz benne van, a mit az emberi társadalomról már elmondtak. — *Guizot: A democratia Franciaországban*. Ford. Kohlbauer Ferencz (348 sz.) 20 kr. A nagy francia államférfiú és minister kicsi, de nagyjelentőségű munkájának kiadásával hézagot pótol az Olcso könyvtár szerkesztője politikai irodalmunkban. A ki politikával foglalkozik, annak ismernie kell, de nagy érdeklődéssel fogja olvasni minden művelt ember, a ki csak kissé törődik társadalmunk irányeszméivel. — *Gróf Zrinyi Miklós: Szigeti veszedelem*. Az első 1651-iki kiadás után hatodik kiadás. (340. sz.) A költő életrajzával Toldy Ferencztől. Ára 60 kr. — *Mozart prágai utazása*. Irt. Mörike Ede. (350. sz.) 20 kr. A német elbeszélő költészet egyik gyöngye, mely már megjelenésekor (1856) osztatlan tetszésben részesült. Különösen Mozart megragadó, költői vonásokban gazdag jellemzése teszik e bájos elbeszélést a költészet egyik el nem évülő remekévé. — *Carlyle: Scott Walter*. Angolból fordította Baráth Ferencz. (351. sz.) Ára 20 kr. Carlylenak e tanulmánya egyike a világhírű gondolkodó legszebb essayinek. A míg egyfelől az írás s közelebb a regény-írás feltételeit fejtegeti mélyrehatóan s itt-ott remek humorral: ugyanakkor kegyetlen igazsággal bonczolja szét Scott Walternek úgy műveit, mint nyilvános életét, de egyszersmind mély rokonszenvvel. — *Freemann Edward: A történelem tanulmányozásának módszerei*. (352. sz.) A tudós tanár egyetemi előadásainak a gyűjteménye. A fordítást az angol eredetiből Hegedűs Pál tanár végezte nagy lelkiismeretességgel és magyaros zamattal irálylyal. Nálunk, a hol a történelem philosophiájával és módszereivel oly kevesen foglalkoznak, ez a könyv valósággal hézagpótló. (352 lap ára 60 kr.) — *Lescaut Manon és Des Grieux lovag története*. Irt. Prévost abbé. Sainte-Beuve bevezetésével, francziából fordította Visi Imre. (353. sz.) 50 kr. Könyvalakban most lát először napvilágot a francia irodalomnak ez a gyöngye, melylyel a magyar szép-irodalom maradandó értékű kötettel gyarapodott. — *Kazinczy Ferencz versei*. Kiadta Kazinczy Gábor, harmadik kiadás, ára 30 kr. (354. sz.) K. G. előszavával.

Folyóiratok.

Az *Akadémiai Értesítő* szept. (69.) számát *Volf* György május 6-án tartott székfoglalójának a kivonata nyitja meg. *Volf* első keresztény térítőinkről értekezik és kikel azon felevés ellen, mely történetírásunkat eddig dominálta, hogy őseink között a kereszténységet a szlávok terjesztették el. Nem a szlávok voltak első terjesztői a kereszténységnek, hanem az olaszok és leginkább a a Velenceze vidéki olaszok, kik közül sokat fogoly gyanánt hurczoltak Magyarországra, és a kik nagy befolyással voltak a magyar köznépre. *Szamota* Istvánnak szintén csak kivonatban közli A tihanyi apátság 1055-iki alapító leveléről szóló tanulmányát, melyben az alapító levélben előforduló magyar szavakat sorolja föl. *Imre* Sándornak „Kazinczy Ferencznek iskolai inspektorságáról” szóló értekezése következik. Folyóiratok szemléje, jegyzőkönyvi mellékletek zárják be a tartalmas füzetet..

A *Századok* szept. (7.) füzetében *Kropf* Lajos befejezi „Egervára eleste és a keresztési csata 1596-ban” cz. tanulmányát, melyet Barton angol követnek Londonba küldött jelentése nyomán írt meg, ki maga is ott volt a török táborban. *Áldassy* Antal folytatja pályanyertes munkájának „Az 1707-évi ónodi országgyűlés” történetének közlését. *Lehoczky* Tivadar, „Négyszázados határvillongás a Szepességben” cz. cikkében kimutatja, hogy a vitás tengerszem ügye nem mostani keletű, hanem már 400 év óta foglalkoztatta az országgyűlést; 1492. küldötték ki a legelső bizottságot s azóta századok folyamán számtalanszor küldöttek ki bizottságot a nélkül, hogy eredményre jutottak volna. A tárczában, II. Rákoczy György przemysli veszedelme van leírva: Hanter Lipót Przemysl város monographiájából átvéve. *Hazslinszky* Dezső kegyelettel emlékezik meg a nem rég elhunyt Sybel Henrik német historikusról.

A *Keresztény Mágvető* július—augusztusi (4.) számában *Décsi* Mihály Petőfi vallásos eszméiről értekezik; *Vári* Albert Buddha és Jézus között von párhuzamot Hall angol író után; *Csifó* Salamon egy szép imaház-megnyitó beszédet közöl; *Kanyaró* Ferenc közli a CXX-ik zsolnárt Báthory Zsigmond korából, melyek akkor nem mertek kinyomtatni, később Bethlen Gábor idejében is csak változásokkal lehetett kinyomtatni. *Kanyaró* az unitárius főiskola könyvtárában levő kéziratból közli. *Végh* Mihály „Egyház-Történelmi adat”-ot közöl; *Décsi* Mihály Ferencz József unitárius püspök 40 éves papi és tanár jubileumát írja le.

A *Magyar Nélvör* szept. (9.) füzetében *Kicska* Emil „Alany és állítvány” cz. cikkét folytatja; *Melich* János befejezi a német vendégszók közlését; *Barca* József a „Metamorphosis Transilvaniae” nyelvezetének a mondatnán vizsgálgja; *Kiss* Ignác Faludi Ferencz nyelvének szólásmódjait sorolja föl. Helyreigazítások, magyarázatok, tájszólások, népmesék fejezik be a füzetet.

Az *Egyetemes Philologiai Közlöny* októberi (8.) füzetet *Sebestyén* Károly Pseudo Phokylides cz. értekezése nyitja meg; *Kanyaró* Ferencz egy torozckai karácsonyi misztériumot közöl; *Récsei* Viktor befejezi az atheni múzeumok

leírását, Dr. Lehr Vilmos a bolygó zsidó irodalmához szolgál becses adalékkal. Philologiai munkák bírálata stb. következik.

A *Protestans Szemle* szept. (7.) füzetét Szabó Aladárnak, A belmissió eszmei szempontból ez cikke nyitja meg; dr. Szlávik Mátyás a Buddhizmus és a kereszténység között von párhuzamot. Paulik János folytatja a halhatatlansági eszme történetét, leírja a védakori hinduk hitét a jövő életről; Földváry László Pathai P. Sámuel dunamelléki ref. püspöknek Szilágyi B. István sáros-pataki tanárhoz intézett egyháztörténelmi szempontból becses levelét közli. Hazai és külföldi irodalom következik

Az 1848—49 *Történelmi Lapok* szept. (18) számában Ürmösy Lajos a korona feltalálásáról ír; L. Velics Károly folytatja jegyzeteit az 1849-ik év eseményekről; leírja az emigránsok egy részének holtartózkodását és foglalkozását a külföldön. A különfélekben imádságokat közöl a Bach korszakból.

A *Protestans Közlöny* 39. számának tárczájában Sámuel Aladár Herepei Ádám nagyenyedi tanárnak (1756—1814) rövid életrajzát közli.

Az *Állatok Védelmének* 2. száma is ügyesen van összeállítva; feltett céljának: felkölteni az emberben a humanizmust az állatok iránt, minél jobban megfelelni igyekszik. Főbb cikke: *Hamvas* Józseftől Jézus és az állatok; A rabgolya, költemény Arany Jánostól; *Vellmer* Metától a kedély képzéséről *Városi* Malvin fordításában és *Veress* Endrétől Carmen Sylva szép balladája a kutyafestő fordításának egy részletét. Végül apróságok, hasznos tudnivalók s szabályrendeleti javaslat az állatok védelméről következnek.

Válasz M. B. úrnak.

Az „*Ethnographia*” 4. számában M. B. „kolozsvári gombák”-kal traktálja meg olvasóit, így czimezvé az ő „áprilisi hajtásos” gombasticus nyelvén írt válaszát, illetőleg kifakadását, a miert cikkére az „Erdélyi Múzeum” bíráló megjegyzéseket merészelt tenni.

M. B. szellemeskedő válaszában úgy tesz, mint Bodóné, mikor a bor árát kérték: *másfelé beszél*. Téves alpra épített ferde következtetéséért a felelősséget annak a nyakába akarja sózni, a kitől az alapot kölcsönözte. A felelőség-áthárítás eme kényelmes elmélete legfőlebb gyöngye mentegetőzés, de legkevésbésem czáfolat, mert a ki következtetni akar, először is legyen tisztában azzal, a miből következtet.

Arra, hogy az Erdélyi Múzeum recensora megróvta az illetlen hangot, a melyet az *Ethnographia* jul. füzetében *Hunföldi* Lehel „*Ethnographiánk áprilisi hajtásai (!)*” „*Vámbériász*, prózai hősköltemény öt énekben” cz. a. egyik hírneves és érdemes régi tudósunk ellen használni ildomosnak tartott: M. B. válasza az, hogy Bálint Gábor is írt kemény hangon Vámbéry ellen s épen az Erd. Múzeumban.

Igaz, Bálint Gábor is élt kemény kifejezésekkel ugoristák, turcisták iránt egyaránt többször felemlgetett cikkében; de komoly hangon tartott

vitatkozás keretében, nem pedig gúnyoros „prózaí hős költemény“ formájában, a melyről méltán írhatta recensorunk, hogy „ilyen ízetlenség nem tudományos folyóiratba való.“ És, a mi nagy különbség: Bálint Gábor a *saját neve alatt* írt, elvállalva érte a *személyes* felelősséget; nem pedig *ánév* alá burkoltan, a kiért a *folyóirat* kell, hogy viselje a felelősséget és eltűrje a méltó kritikát.

Ámde M. B. úr nemhogy eltűrné a kritikát, hanem mérges-gombás haragjában neki ront az egész „erdélyi tudományosság“-nak s végig akar gázolni eleveneken és holtakon, ifjakon, öregeken s budapesti pánczélt öltve magára, nekiront (szélmalmok hiányában) még a „kolozsvári káposztá“-nak is és azok volt és jelenlegi fogyasztóinak. Nem nyer pardont a rég eltávozott Imre Sándor s a „jó Brassai bácsi“ sem, a miért 95 év nyomta válláival még mindig az íróasztal mellett üldögél és „kegyelethiány“ nélkül becsülettel dolgozni merészel s néha „papirosbombákat lövöldöz“ *némely* budapesti „nyelvészeti törekvésekre.“

Hát bizony dolgozgatunk, kiki istentől nyert tehetsége, tudása s legjobb meggyőződése szerint, *tudományos*, s a mennyire ezzel összeférőleg lehet, *hazafias és nemzeties irányban*. És erre büszkék vagyunk. A kozmopolita irányú és ezzel kérkedő tudósok dicsőségére nem irigykedünk, gáncsával nem törődünk; de azok kizárólagos monopoliumát épen a legnemzetibb tudományágak művelésére nem ismerjük els ezután sem kérünk tőlük előleges engedélyt, hogy miről, mely irányban dolgozzunk.

Azt sem ismerhetjük el, hogy M. B. „tudományos életünk központjának“ képviselőjeül hirdesse magát, bár mint ilyen „teszi magát nagygyá“ s e magas paripára ülve, nézi le a kicsiny, gyalog járó „erdélyi tudományosság“-ot.

„Tudományos életünk központjának“ mi is munkásai vagyunk, ha talán nem is vagyunk tagjai a M. B. iskolájának, a minek létezéséről nincs tudomásunk s azt hisszük, a budapestieknek sincs.

S hogy nincs külön budapesti tudomány és erdélyi tudomány: azt legjobban épen a Néprajzi Társaság documentálta, midőn több budapesti elnökválság után végre az erdélyi tudományos élet legelőbbkelő vezérférfia, gróf Kun Géza *elnöki* védszárnyai alá húzódott. Az Ethnographiát szerkesztő M. B. „ügyvivő *alelnök*“ „budapesti tudománya“ felett tehát ott lebeg az „erdélyi tudományosság“ — azt hisszük, hivatalos békességben.

Ennyit általánosságban.

A mi a minden ápropos nélkül apostrophált jó „jó Brassai bácsi“-t illeti: sajnálatos, hogy az a kérkedő „kegyelethiány“ még az ő tiszteletreméltó ősz fejét sem kíméli meg. Pedig ő méltán elmondhatná Petőfivel, hogy

„... nem tartom magam nagy embernek; de akkorácska csak csak vagyok, hogy olyan parányok, mint ön, levett kalappal szóljanak hozzám!“

Ő a következőket válaszolja a róla szóló részre: „Mentegetődzni, avagy csak igazolni magamat vele szembe, magamhoz méltatlannak tartom; recriminatio pedig — nem kenyerem. Szemem előtt lebeg az adagium:

Hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo,

Seu vinco, seu vincor, usque tamen maculor.“

Sz. I.